

Městské kanceláře a jejich význam pro studium středověkých a raně novověkých urbánních dějin (na příkladu Čech a Moravy)

Jana Vojtíšková

vol. 5, 2016, 1, pp. 28-50

Municipal offices and their importance for the study of medieval and early modern urban history (using the example of Bohemia and Moravia)

The study presented sets its aim as setting out the key themes and significance of the complex research of the municipal offices, using the example of Bohemia and Moravia, so the knowledge gained could become an indispensable base for further study of urban history. Despite the undoubted difficulty, which is placed on the researcher of research focused in this way, the reconstruction of the Hradec (Králové) municipal office activities to 1620 for instance proved that even with the greatly fragmentary nature of the material, it is possible to reach quite fundamental knowledge on the development of the Bohemian urban milieu, especially thanks to overcoming the formal diplomatics analysis and studies of the isolated sources and thanks to the use of knowledge from a number of historical disciplines. Another indisputable advantage is monitoring a longer time period of the development of the relevant office, which can easily reveal the progress or regress of the individual towns, that had not yet formed a homogeneous whole in Bohemia and Moravia even in the period of the Early Modern Period, namely not even in the case of royal towns. This certain individual nature is typical also for the area of municipal offices, the organizational structure of which and the method of keeping the documents reflect the importance and emancipation of the relevant urban milieu and generally also the number of its denizens. It was only the reform interventions of Maria Theresia and especially then Joseph II that created the new conditions for the development of municipal office practices and for their unification, which arose from the new classification of Bohemian and Moravian towns.

Key words: Municipal offices. Urban history. Bohemia and Moravia. Medieval and early modern history.

Úvod

Problematika studia městských kanceláří, jejich personálu a úředních písemností patří v České republice mezi tradiční badatelská témata, a proto můžeme říci, že již od dob Václava Vojtíška (1883 – 1974), zakladatele české městské diplomatiky a dlouholetého archiváře města Prahy,¹ vznikla řada významných dílčích prací, jež vytvářejí zázemí k dalšímu studiu v této oblasti.² Díky soustavnému výzkumu tak máme např. řadu důležitých poznatků o určité etapě dějin kanceláře staroměstské (vedle Václava Vojtíška též např. Alena Richterová a Jaroslava

1 VOJTÍŠEK, Václav. Manuály radní Nového Města pražského z let 1548 – 1553 a jejich písaři (Příspěvek k vývoji městských knih pražských). In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 11-51. VOJTÍŠEK, Václav. O studiu městských knih českých. In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 52-85. VOJTÍŠEK, Václav. O nejstarších knihách města Kolína nad Labem. In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 11-51. VOJTÍŠEK, Václav. O nejstarších českých městských knihách, pražské a novobydžovské. In: *Od pravěku k dnešku : sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*. I. Praha: Historický klub, 1930, s. 189-214.

2 Ze zahraničních prací je možno výběrově uvést: LEHOTSKÁ, Darina. Vývoj bratislavskéj mestskej kancelárie do roku 1526. In: *Historické štúdie : ročenka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied* 4, 1958, s. 222-274. TANDECKI, Janusz Stefan. *Średniowieczne księgi wielkich miast pruskich jako źródła historyczne i zabytki kultury mieszczańskiej: organizacja władz, zachowane archiwalia, działalność kancelarii*. Warszawa; Toruń: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1990, 273 s. WYROZUMSKA, Bożena. *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995, 128 s. ŁOSOWSKI, Janusz. *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urządzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, 444 s. GRULKOWSKI, Marcin. Nejstarší městské knihy hlavního města Gdaňsku na základě systému kanceláří hanzovních měst

Brichová), novoměstské (především Václav Vojtišek), brněnské (zde zvláště Ludmila Sulitková a Hana Jordánková), olomoucké (zejména Vladimír a Libuše Spáčilovi), kutnohorské (zvláště Marie Bisingerová, roz. Kapavíková, a Lubomír Vaněk), českobudějovické (především Zdeněk Šimeček), lounské (zejména Jan Pařez a Jan Mareš), českobrodské (Miloš Dvořák), litomyšlské (František Hoffmann), domažlické (Petr Mužík), karlovarské (Antonín Mařík) a řady dalších.³ Z monografií posledních let je třeba vzpomenout publikaci Petra Raka, zaměřujícího se na správu královského města Kadaně v letech 1465 – 1620 a na písemnosti vzešlé z její činnosti.⁴ Vývoji královéhradecké městské kanceláře do roku 1620 se komplexně věnovala Jana Vojtišková v dílčí spolupráci s Vítem Šebestou.⁵ A právě zkušenosti z hradeckého výzkumu, který přinesl řadu velmi zásadních zjištění a byl předstupněm rozsáhlého výzkumu, jehož výsledkem je nová syntéza hradeckých dějin,⁶ podnítily autorku předkládaného příspěvku k vytyčení hlavních témat, která by měla být při studiu obdobné problematiky sledována,

ve 14. a 15. století. In: SULITKOVÁ, Ludmila (Ed.). *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2010, s. 67-91.

3 Ze souhrnných prací o jednotlivých městských kancelářích, jejich personálu a úředních písemnostech středověkých a raně novověkých výběrově jmenujme: ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina doby přemyslovské (Listina měst a jejich obyvatel). In: *Sborník archivních prací (dále SAP)*, 1956, roč. 6, č. 2, s. 99-160. ŠIMEČEK, Zdeněk. Vznik a vývoj úřadu městského notáře v Českých Budějovicích. In: *Jihočeský sborník historický (dále JSH)* 36, 1967, s. 61-72, 130-140, 175-189. ČÁREK, Jiří – LŮŽEK, Bořivoj. Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách. In: *SAP*, 1968, roč. 18, č. 2, s. 452-477. SCHWARZ, František. Bílovecké městské knihy 16. a 17. století – jejich obsah, jazyk a význam. In: *650 let města Bílovice*. Nový Jičín – Bílovec: Bílovec Městský Národní Výbor, 1971, s. 21-38. DVORÁK, Miloš. Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623. In: *SAP*, 1982, roč. 32, č. 1, s. 170-224. KAPAVÍKOVÁ, Marie – VANĚK, Lubomír. *Kutnohorskí měšťtí písaři 15. – 16. století (písaři městských knih)*. Kutná Hora: Okresní archiv, 1984, 89 s. RICHTEROVÁ, Alena. Několik příspěvků k problematice činnosti a produkce kanceláře Starého Města pražského v letech 1397 – 1419. In: *SAP*, 1984, roč. 34, č. 2, s. 351-438. PAŘEZ, Jan. Lounská městská kancelář a její diplomatika v letech 1418 – 1442. In: *Sborník Okresního archivu v Lounech 5*, 1992, s. 3-34. JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. Brněnská městská kancelář v předbělohorském období (Prosopografická a diplomatická studie). In: *SAP*, 2007, roč. 45, č. 2, s. 291-510. MUŽÍK, Petr. Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a 17. století. In: *SAP*, 1977, roč. 27, č. 1, s. 53-109. MAŘÍK, Antonín. Správa města, písaři a archiv Karlových Varů. In: *SAP*, 1998, roč. 48, č. 1, s. 105-187. SPÁČIL, Vladimír. *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, 2001, 415 s. HLAVÁČEK, Ivan. Pražské kanceláře a kancelář dvorský v pozdním středověku (Několik marginálií). In: *800 let pražské samosprávy. Documenta Pragensia (dále DP)* 21, 2002, s. 29-38. WASKA, Karel. Knihy předmagistrátního období v registraturách malých měst na příkladu Úterý. In: *Inter laurum et olivam*. Praha: Karolinum, 2007, s. 113-121. HUBÁČKOVÁ, Ivana. Městská kancelář ve Znojmě v první třetině 15. století. In: *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě*. Znojmo: Státní okresní archiv ve Znojmě, 2002, s. 10-23. MAREŠ, Jan. Kancelář a písaři města Loun v předhusitské době I. In: *Ústecký sborník historický 1*, 2003, s. 117-143. ČOUPEK, Lukáš. Novověká kancelář města Uherské Hradiště do roku 1786. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada historická (C)*, 2003, roč. 52, č. 50, s. 149-159. SULITKOVÁ, Ludmila. Diplomatická produkce raně novověkého královského města Brna. In: *Brno v minulosti a dnes*, 2005, roč. 18, s. 101-117. HOFFMANN, František. Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století. In: *SAP*, 2007, roč. 57, č. 2, s. 451-573. Stranou pozornosti nemohou zůstat ani četné absolventské práce studentů archivnictví, kteří svým výzkumem také významně napomáhají k rekonstrukci kancelářské praxe. Výběrově alespoň uvedme: PETR, Stanislav. *Městská kancelář a správa v Kolině v 1. pol. 16. století*. [diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova, 1978. BRICHOVÁ, Jaroslava. *Kancelář Starého Města pražského za Lucemburků, Jana a Karla IV. od 20. let*. [diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova, 1977. KRĚSADLO, Karel. *Městské knihy, kancelář a správa ve Slaném v polovině 16. století*. [diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova, 1969. ČESÁKOVÁ, Markéta. *Rychtářské manuály města Náchoda 1603 – 1636*. [diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova, 2010 (posléze publikováno ČESÁKOVÁ, Markéta. *Rychtářské manuály města Náchoda: Prameny k dějinám náchodské městské správy 1. poloviny 17. století*. Praha: Karolinum, 2013, 344 s. ŠEBESTA, Vít. *Královéhradecká městská kancelář v době třicetileté války*. [diplomová práce]. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2016. (Srov. též soupis pořizený v rámci projektu Libri civitatis: <http://www.libricivitatitatis.cz/files/soupis_diplomovych_praci.pdf>.) Srov. též tituly citované v dalších poznámkách.

4 RAK, Petr. *Správa města Kadaně v letech 1465 – 1620*. Ústí nad Labem; Praha: FF Univerzity J. E. Purkyně; Scriptorium, 2014, 352 s.

5 VOJTIŠKOVÁ, Jana – ŠEBESTA, Vít. *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*. Ústí nad Orlicí; Hradec Králové: Ofts; FF UHK, 2013, 368 s.

6 Monografie vyjde v závěru roku 2016.

a mohla tak účinně posloužit dalším výzkumům v oblasti českých a moravských urbánních dějin.⁷ Pro zpřehlednění dosavadního bádání jsou proto účelně připojovány i české odborné studie, které se dílčím problémům již věnovaly.

Středověké a raně novověké kanceláře českých a moravských měst: stručný náčrt jejich vývoje

Ve středu našeho zájmu je komplexně pojatý výzkum městských kanceláří, který může významně napomoci nejen badatelům zaměřeným na české a moravské městské prostředí, ale může být v řadě ohledů podnětným i pro obdobný výzkum v okolních státech. Opodstatněnost takovýchto pramenných sond spočívá zejména ve skutečnosti, že až do období josefínských reforem v 80. letech 18. století představují kanceláře českých a moravských měst, královských či poddanských, individuality, jejichž fungování známe prozatím pouze rámcově. Jejich struktura, počet kancelářského personálu, systém vedení úředních knih a způsob vyhotovování písemností i jejich uchovávání na radnicích se totiž odvíjely od vyspělosti příslušného městského prostředí a potřeb města jako celku i jeho jednotlivých obyvatel. Nepřekvapí, že ani kodifikace městského práva staroměstského kancléře Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579, která sjednocením právní praxe významně přispívala k procesu unifikace městského prostředí, nenastolila jednotná pravidla pro vnitřní organizaci městských kanceláří, které v praktické rovině zajišťovaly právní kontinuitu v městském prostředí.⁸

Pokusíme-li se alespoň rámcově vymezit vývoj českých a moravských kanceláří, je třeba upozornit, že první písemnosti městské provenience jsou doloženy od poloviny 13. století, kdy se přecházelo od ústního svědectví představitelů města k písemnému zachycování právních pořízeních, a to formou zpečetěných listin. Od noticií, které dosvědčovaly právní akty týkající se nemovitého majetku, se především ve vyspělejších městech teprve postupem doby dospívalo k vyhotovování listin dispozitivního charakteru, jimiž se již přímo uskutečňoval právní akt.⁹ K tomu dodejme, že výzkum dochovaného diplomatického materiálu období posledních Přemyslovců prokázal, že města a jejich obyvatelé zaujímalí v poměru k listině místo, jež není ani důsledně negativní, ani pozitivní.¹⁰ V této souvislosti uvedme, že nejstarší doloženou

7 Pro období středověku v Čechách a na Moravě jsou k dispozici tři klíčové syntézy: HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny (dále NLN), 2009, 713 s. KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha : Karolinum, 1998, 348 s. MACEK, Josef. *Jagellonský věk. Díl 3. Města*. Praha : Academia, 1998, 599 s. Období raného novověku na své komplexní zpracování teprve čeká. Z významnějších prací lze zmínit: BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha : Academia, 1985, 122 s. Od roku 2000 vydává NLN nové syntézy dějin českých, moravských a slezských měst. (Doposud vyšly svazky k dějinám Berouna, Duchcova, Frýdku-Místku, Jihlavy, Klatov, Kutné Hory, Loun, Mělníka, Mikulova, Náchoda, Nového Jičína, Prahy, Opavy, Ostravy, Pelhřimova, Rokycan, Teplic a Žatce). K územnímu vývoji českých zemí, z nichž je v této studii modelově sledováno pouze území Českého království a Markrabství moravského, se naposledy komplexně vyslovili: SEMOTANOVÁ, Eva – CATHAML, Jiří a kol. *Akademický atlas českých dějin*. Praha : Academia, 2014, 590 s.

8 VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Vliv kodifikace Koldínových Práv městských z roku 1579 na vedení městských úředních knih v Čechách. Formy a přeměny diplomatické produkce v novoveku, konference uspořádaná 28. 9. 2016 v Bratislavě; příspěvek je v současné době v recenzním řízení. K tomu dodejme, že česká města jihoněmeckého právního okruhu v čele se Starým Městem pražským přijala zákoník hned v roce jeho vydání, v roce 1610 přešla k Právům na základě rozhodnutí zemského sněmu i poslední česká města v čele s Litoměřicemi, řídicími se doposud magdeburským právem. Od roku 1697 se měla podle Práv spravovat města moravská, těšínské knížectví přestoupilo k Právům v roce 1698, ostatní slezská knížectví v závěru 17. a na počátku 18. století. (HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Městská správa. In: JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha : NLN, 2005, s. 222-223).

9 HOFFMANN, F. *Středověké město...*, s. 421.

10 Celkově se dochovalo jen velmi málo listin, jež by byly vydány městem v jeho záležitostech jako celku. (ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. *Česká listina doby přemyslovské (Listina měst a jejich obyvatel)...*, s. 110.).

městskou pečetí je brněnská z roku 1247.¹¹ Lze předpokládat, že koncem 13. století měla svou pečeť všechna královská města a též některá poddanská.¹²

Dosavadní výzkum též ukázal, že se během 13. století v nemalém počtu měst vyvinula diplomatická zařízení, jejichž nástrojem byl městský notář. Tato zařízení se utvářela nejprve v hospodářsky vyspělejších městech (zvláště horních) a politicky významných, jakými bylo (ve světle dochovaných pramenů) Staré Město pražské, Jihlava, Brno, Litoměřice (zde se předpokládá smíšené prostředí městskokapitulní), Most a Německý Brod (zde byl notářský post společný s diplomatickou činností tamní vrchnosti).¹³ Současně můžeme do určité míry počítat s tím, že ve městech, která byla sídlem zeměpanských cúd (soudů s vymezenou územní pravomocí), docházelo ke splyváním diplomatického zařízení města se zařízením tamní cúdy.¹⁴ K uvedenému je ovšem třeba dodat, že doloženou historickou informací o existenci městských písařů nelze přeceňovat, neboť výskyt těchto zpráv je víceméně náhodný. Stejně tak je třeba opatrně pracovat se zmínkami o písařích u méně významných měst, předbíhajících dokladem města významnější.¹⁵ Úkolem městského notáře bývalo vyhotovovat listiny a vést různé zápisy účetní i správní povahy, jako pozůstalosti či seznamy psanců. Bylo by možno též předpokládat, že v případě Starého Města pražského mohlo dojít ještě ve 13. století vlivem zintenzivňování městského života k založení zcela jednoduché městské knihy.¹⁶ Nejstarší dochovanou je ovšem až staroměstské Liber vetustissimus (1310 – 1518), o níž se ještě zmíníme.¹⁷

V průběhu 14. století vznikají pozvolným procesem další městské kanceláře. Znalost písma, formulační skladby listin a latiny vyžadovala působnost profesionálních písařů. Z počátku byl jejich počet i ve větších městech malý a personální obsazení se zvyšovalo podle potřeb konkrétního městského prostředí: např. v závěru 13. století působil ve staroměstské kanceláři jeden písař, na počátku 14. století už je zmiňován notář, písař a jeho pomocník.¹⁸ Ještě v závěru

11 K této problematice podrobněji zvláště: VOJTÍŠEK, Václav. O pečetích a erbech měst pražských i jiných českých. In: *Zprávy památkového sboru hlavního města Prahy VIII*, 1928, s. 1-255.

12 ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina v době přemyslovské. In: ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (Eds.). *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 104.

13 DUŠKOVÁ, Sáša. Účast měst a jejich obyvatel na diplomatické činnosti. In: *AUC – Philosophica et historica*, 1. Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 67-70. Ve hře jsou však i další města. Stopy diplomatické činnosti (přítomnost radního písaře a rychtářova písaře) jsou např. v kolínském prostředí, z něhož je znám opis listiny z roku 1289 (ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. *Česká listina doby přemyslovské...*, s. 139).

14 ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. *Česká listina v době přemyslovské...*, s. 104.

15 Stálý městský písař je doložen k roku 1288 v Jihlavě a na Starém Městě pražském, k roku 1325 v Brně, k roku 1332 v Českých Budějovicích, k roku 1337 v Kladsku a k roku 1343 v Olomouci. Situaci dokresluje příklad města Magdeburku, kde je stálý písařský post doložen až k roku 1301. (SPÁČIL, V. *Písaři a kanceláře...*, s. 19).

16 Nejstarší zmínku, nepřímou zprávu, máme doloženou snad k roku 1282 ve formulářové sbírce Tobiáše z Bechyně, kde je zachycena žádost pražského měšťana Engberta podpořená souhlasem rychtáře a přísežných, aby notář Jindřich založil pro město knihy pro zachycování záležitostí soukromoprávního charakteru. (NOVÁK, Jan Bedřich (Ed.). *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279 – 1290)*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903, 294 s.). Např. V. Vojtíšek připouštěl možnost, že kniha mohla být obdobou knih imbreviatur, vedených veřejnými notáři. Současně vyloučil, že by nejstarší dochovaná kniha, pro níž se vžil název Liber vetustissimus (o ní srov. dále), byla pokračovatelkou knihy, již měl založit notář Jindřich (VOJTÍŠEK, Václav. K počátkům městských knih pražských. In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 229-239.) Podle R. Nového měla Jindřichova kniha sloužit jako evidenční pomůcka nově se tvořící staroměstské správy; listinné pořízení nahrazovat neměla a ani v té době ještě nemohla. (NOVÝ, Rostislav. Písemnosti městské správy v l. 1310 – 1526. In: ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (Eds.). *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 160).

17 K tomu srov. zvl. s. 16-17.

18 NOVÝ, R. *Písemnosti městské správy...*, s. 160.

14. století mohli v menších městech působit příležitostní písaři, např. *veřejní notáři*,¹⁹ popř. mohl písařskou práci vykonávat rektor městské školy.²⁰

Velký význam mělo pro vývoj městských kanceláří založení *pražské univerzity* v roce 1348.²¹ Zvláště pak absolutorium její artistické fakulty bylo dobovou zárukou odbornosti. Kromě toho je třeba vyzvednout význam *formulářových sbírek*, které se od závěru 13. do 15. století používaly (připomeňme formulář M. Jindřicha, svatopavelský formulář, Summa Gebhardi, Collectarius Jana z Gelnhausenu, žatecké formuláře, formulář pražské městské kanceláře ze 14. století a Praxis cancellariae novoměstského písaře Prokopa z 1. poloviny 15. století).²² Poslední uvedené dílo již dokládá, že se těžiště práce městského písaře přesouvalo do jiné oblasti, než bylo vyhotovování městských listin, které ani v případě menších měst již nemají přednostní funkci ve smyslu priority právního významu. S rozvojem městského knihového systému²³ tak v průběhu 2. poloviny 15. století stále častěji sledujeme u vyspělejších měst vznik vyhraněných městských soudních knih, které tak nahrazovaly knihy smíšené, nazývané obvykle knihami pamětními.²⁴ Nejčastěji vyhotovovanou písemností se stává misiv neboli list poselců, tehdejší forma korespondence, zajišťující kontakty s nejšir-

19 Základní práci k tématu, jemuž je také třeba v rámci rekonstrukce středověkého vývoje kanceláře věnovat náležitou pozornost, je: NUHLÍČEK, Josef. *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských až do husitské revoluce*. Praha: Scriptorium, 2011, 392 s.

20 NOVÝ, R. *Písemnosti městské správy...*, s. 161.

21 Souhrnně k tématu: SVATOŠ, Michal (Ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy I. (1347/48 – 1622)*. Praha: Karolinum, 1995, 322 s. ČORNEJOVÁ, Ivana (Ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy II. (1622 – 1802)*. Praha: Karolinum, 1995, 285 s.

22 K tématu naposledy komplexněji: PSÍK, Richard. Formulářové sbírky a jejich zpřístupnění. In: KRAFL, Pavel (Ed.). *Almanach mediévisty editora*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 81-88. Z edičních počínů jmenujme: SCHLESINGER, Ludwig (Ed.). *Zwei Formelbücher des XIV. Jahrhunderts aus Böhmen*. In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (dále MVGD B)* 29, 1889, s. 1-35. KATZEROWSKY, Wenzel (Ed.). *Ein Formelbuch des XIV. Jhts*. In: *MVGDB* 29, 1891, s. 1-30. TADRA, Ferdinand (Ed.). *Summa Gebhardi*. In: *Archiv für österreichische Geschichte* 63, 1882, s. 305-594. MAREŠ, František (Ed.). *Prokopa písaře Novoměstského česká „ars dictandi“*. Praha: Česká akademie, 1900, 42 s. MAREŠ, František (Ed.). *Prokopa písaře Nového města Pražského Praxis cancellariae*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908, 169 s. Srov. též: JIŠOVÁ, Kateřina. *Novoměstský písař Prokop*. In: DOLEŽALOVÁ, Eva – SOMMER, Petr (Eds.). *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*. Praha: NLN, 2016, s. 538-544. PAVLICOVÁ, Silva. *Prokop, písař Nového Města pražského*. In: *Nové Město pražské ve 14. – 20. století*. Praha: Scriptorium, 1998, s. 135-143. UHLÍŘ, Zdeněk. *Prokop Písař: úředník, nebo intelektuál?* In: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*. Praha: Scriptorium, 2008, s. 69-78. UHLÍŘ, Zdeněk. *Prokopa Písaře „Liber de arte Moriendi“*. In: *AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 30*, 1990, s. 25-40. Z dalších prací citujeme: TEJČEK, Michal. *Dva neznámé listy městům Cheb a Klatovy z počátku 14. století. Úvod k zlomku neznámého pražského formuláře*. In: *Západočeské archivny*, 2013, s. 33-47. FIALOVÁ, Eva. *Formulářová sbírka s písemnostmi pražských měst v třeboňském rukopise sign. C 5. Příspěvek k diplomatice Nového Města pražského na počátku 15. století*. In: *SAP*, 1986, roč. 36, č. 2, s. 475-545.

23 Naposledy se k vývoji městských knih významněji vyslovila: SULITKOVÁ, Ludmila. *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*. Praha; Brno: Archiv Akademie věd ČR; Archiv města Brna, 2004, 259 s.; kde jsou i odkazy na starší literaturu. Z dalších prací, jež navazovaly na studie V. Vojtíška (srov. pozn. 2), jmenujme: ČÁREK, Jiří et al. *Městské a jiné úřední knihy Archivu hlavního města Prahy*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra, 1956, 223 s. NOVÝ, Rostislav et al. *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*. Praha: Univerzita Karlova, 1963, 207 s. (v současné době je soupis revidován v rámci rozsáhlého projektu Libri civitatis, z něhož by měla vzniknout online databáze, která by posunula hranici i za rok 1526).

24 Ke vzniku vyhraněných soudních knih na příkladu Hradce Králové: VOJTÍŠKOVÁ, Jana. *Počátky (králové)hradecké městské diplomatické činnosti a její středověký vývoj*. In: VOJTÍŠKOVÁ, Jana – ŠEBESTA, Vít. *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*. Ústí nad Orlicí; Hradec Králové: Ofts; FF UHK, 2013, s. 83-93. K raně novověkým pamětním knihám větších měst, odlišujícím se svým obsahem od středověkých pamětních knih, naposledy komplexně: WASKOVÁ, Marie. *Liber memorabilium Starého Města pražského z let 1631 – 1648 (1656) : příspěvek k praxi kanceláře Starého Města pražského v 17. století*. [diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova, 2006 (posléze publikováno WASKOVÁ, Marie. *Liber memorabilium Starého Města pražského z let 1631 – 1648 (1656)*. V kontextu soudobých pražských knih pamětních. In: *SAP*, 2007, č. 57, č. 2, s. 574-706).

ším okolím i zahraničím.²⁵ Tento rozvoj má za následek zřizování pomocných kancelářských knih, jako register a kopiářů.²⁶ Dodejme, že v prostředí královských měst se kolem poloviny 14. století v souvislosti s přeměnou poplatku z městiště v pravidelnou roční daň zintenzivní potřeba zachycovat berní agendu, což vede ke vzniku finančních knih, postupně také podle potřeby dále specializovaných.²⁷

S proměnami fungování městské správy, kdy se královský rychtář definitivně stává zaměstnanec města, jemuž přísluší policejní dohled a je mu nakonec ponechána jen omezená pravomoc v oblasti soudní, se městská kancelář v průběhu 15. století mění v orgán městské rady.²⁸ S nárůstem písemné produkce se také navyšuje počet kancelářského personálu. Ve 2. polovině 16. století mívají královská města obvykle dva městské písaře, poddanská města jednoho. Nepřekvapí, že ve vyspělejších královských městech jich shledáváme vyšší počet. V některých z nich vznikají v rámci systému městské správy i *specializované úřady*, jako např. desetipanský (pro řešení sporů do hodnoty sta kop grošů), šestipanský (pro správu obecního jmění), osmipanský (pro záležitosti právovárečných měšťanů), úřad perkmistra viničných hor, staroměstský úřad pražského mostu (dnešního Karlova mostu), poříční právo (pro plavbu dřeva po Vltavě a obchod s ním v Podskalí), koniřské právo (pro celý provoz obchodu s koňmi) či staroměstský úřad porybného, a to vždy ve spojení s příslušným soudnictvím.²⁹

Velký rozvoj městských kancelářů v předbělohorských dobách, kdy v řadách městských písařů shledáváme v nejednom případě absolventy univerzitních studií (na pražské akademii či na některé zahraniční univerzitě) a literárně činné osoby, posléze přerušila třicetiletá válka (1618 – 1648), která v nejednom případě způsobila narušení dosavadního počtu písařského personálu a dočasný výpadek v činnosti kanceláře.³⁰ Zvláště následující období 2. poloviny 17. století a 1. poloviny 18. století volá po systematictější výzkumu, neboť nemáme dostatek studií, které by se této problematice věnovaly.³¹ Jednou z nových povinností kancelářského

25 K tomu srov. též níže s. 13.

26 K rozvoji pomocných kancelářských knih na příkladu Hradce Králové: VOJTÍŠKOVÁ, J. *Počátky (králově)hradecké městské diplomatické činnosti...*, s. 69-72.

27 K rozvoji středověkých finančních knih na příkladu Hradce Králové: VOJTÍŠKOVÁ, J. *Počátky (králově)hradecké městské diplomatické činnosti...*, s. 72-83.

28 K tématu např.: KAPAVÍKOVÁ, Marie. Kutnohorské radní knihy z let 1462 – 1527 a městská správa v tomto období. In: *SAP*, 1973, roč. 23, č. 1, s. 106-155.

29 Základní přehled podává: HLEDÍKOVÁ, Z. *Městská správa...*, s. 215-216. Z dalších titulů uved'me: ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého města pražského a jeho knihy*. Praha : Nákladem obce pražské, 1926, 163 s. KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Šestipanské úřady v Starém a Novém městě Pražském do r. 1547 a jejich knihy*. In: *Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy*, 1930, roč. 6, s. 149-264. HOLEC, František. *Poříční právo na Novém Městě pražském*. (Příspěvek k dějinám městské správy 16. – 18. století). In: *Právněhistorické studie* 14, 1969, s. 181-199. MENDELLOVÁ, Jaroslava. *Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do r. 1637*. In: *Pražský sborník historický (dále PHS)* 17, 1984, s. 90-104. BISINGEROVÁ, Marie. *Osmisoudcovský úřad v Kutné Hoře*. In: *Středočeský sborník historický* 34, 2008, s. 37-46. MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie. *Koniřské právo v Plzni v 1. polovině 18. století*. Rozbor pramenů. In: *Minulostí Západočeského kraje* 39, 2004, s. 115-155. PAVLICOVÁ, Silvia. *Úřad mostu pražského a jeho nejstarší písemný doklad*. In: *Město a voda. Praha, město u vody*. Praha : Scriptorium, 2005, s. 243-249.

30 Uved'me situaci v Hradci Králové, kde v době od srpna do listopadu 1626 nebyl na písařský post přijat v důsledku emigrací a naverbování do armády žádný radní písař. Na podzim je přijímán třetí radní písař, teprve v roce 1628 do města přichází univerzitně vzdělaná osoba, která je přijata na místo předního radního písaře. (VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Ve víru třicetileté války (1618 – 1648). In: EBELOVÁ, Ivana (Ed.). *Hradec Králové*. Praha : NLN, v tisku.) Činnosti městských kancelářů za třicetileté války se na příkladu měst Nymburka, Brandýsa nad Labem a Čelákovic věnoval: ĐURČANSKÝ, Marek. *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*. Praha : Karolinum, 2015, 411 s.

31 Naposledy se k této problematice vyslovila na příkladu Hradce Králové: VOJTÍŠKOVÁ, Jana. *Poválečná obroda : konsolidace městských poměrů a utváření nových církevních struktur (1649 – 1740)*. In: EBELOVÁ, Ivana (Ed.). *Hradec Králové*. Praha : NLN, (v tisku). Uved'me též: MARTÍNEK, Zdeněk. *Měšťan – duchovní – úředník. Služba a povolání* (1).

personálu je např. vedle znalosti němčiny i ve městech s převahou českého živilu³² součinnost s realizací státem nařizovaných akcí, jako bylo např. po třicetileté válce vyhotovování soupisů, jež se staly podkladem pro berní rulu, v podstatě první katastr s územní platností pro České království (v případě Moravy lánové rejstříky), a její nástupce.³³ S nástupem 18. století a novými myšlenkovými proudy se také častěji začínáme setkávat s požadavkem na erudici písařského personálu, který by měl absolvovat univerzitní přednášky, aby byl kompetentní pro výkon své práce. I v prostředí městských kanceláří tak pozvolna končila éra raného novověku, v praktické rovině završovaná prosazováním jednotlivých reformních nařízení Marie Terezie a Josefa II. Podoba kancelářské práce i organizace jednotlivých kanceláří začala být pozvolna unifikována.

Některé základní tematické okruhy realizovatelné při výzkumu českých a moravských městských kanceláří

Z výše nastíněného je zřejmé, že od 13. do poloviny 18. století došlo v českých i moravských městských kancelářích k výrazným proměnám, podmíněným vedle určitých obecných trendů zvláště lokálními podmínkami. Pozornost si proto zaslouží výzkum kanceláří jak větších měst, tak i menších, neboť teprve systematictější, komparativně založený výzkum může přinést nové poznatky o sledované problematice a významně přispět bádání v oblasti urbáních dějin. Protože hovoříme o komplexně pojímaném výzkumu kancelářského prostředí, vytyčme si základní témata, jimž je třeba věnovat náležitou pozornost.

I z uvedeného základního přehledu vývoje středověkých i raně novověkých českých a moravských městských kanceláří se opět potvrzuje úzká *spojitost mezi vývojem městské správy a městské diplomatiky*. Přestože známe základní vývojové etapy městské správy, s ohledem na určitou individuálnost jednotlivých měst je vždy na místě lokální sonda, jejíž výsledky by měly být komparovány se situací v jiných městech, aby zřetelněji vyzněla specifčnost určitého městského prostředí.³⁴ Pozornost je tak možno věnovat např. i výzkumu písemnosti pocházejících z úřední působnosti *královských (císařských) rychtářů*, zeměpanských úředníků, kteří byli do královských měst dosazeni v souvislosti se sankcemi Ferdinanda I. po neúspěš-

Profesionalizace úřednictva a kancelář města Pelhřimova v 18. století. In: HOJDA, Zdeněk – PÁTKOVÁ, Hana (Eds.). *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Praha: Univerzita Karlova, 2008, s. 345-366.

32 K tomuto problému srov. dále s. 11-12.

33 K tématu např.: NOVOTNÝ, Jaroslav. *Zdanění českých měst podle katastru z r. 1654 – 1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*. Praha: Státní úřad statistický, 1929, 88 s.

34 Základní přehled poskytuje několikrát citovaná kapitola z pera Zdeňky Hledíkové o vývoji městské správy, jež se stala součástí kompéria o vývoji správy v českých zemích. (Srov. pozn. 9.) V řadě měst již byl proveden systematický výzkum, který vytváří dobré zázemí pro další diplomatické bádání. Ze specializovaných správně laděných prací srov. např.: ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských. In: *Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy* 1/2, 1920, s. 124-389. ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O středověkém radním zřízení v královských městech moravských. In: *Časopis Matice moravské* 29, 1905, s. 97-133. VOJTÍŠEK, Václav. Soud a rada v královských městech českých. In: *Sborník věd právních a státních* 21, 1921, s. 40-82. DOUŠA, Jaroslav. Seznamy staroměstských konšelů z let 1547 – 1650. In: *PSH* 14, 1981, s. 65-119. DOUŠA, Jaroslav. Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571 – 1602 a 1630 – 1650. In: *DP* 15, 1997, s. 43-74. MENDELOVÁ, Jaroslava. Rada Nového Města pražského v letech 1600 – 1650. In: *DP* 7, 1987, s. 340-355. KOLOMÝ, Jan – SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie – BORKOVCOVÁ, Marie (Eds.). *Radnice a dějiny městské správy v Lanškrouně*. Lanškroun: Městské muzeum, 1996, 96 s. SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie. *Ústecká radnice a městské dějiny (Od feudalismu k novodobé společnosti)*. Ústí nad Orlicí: Ofts, 1998, 122 s. SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie. *Kyšperk. Dějiny městské správy v Kyšperku*. Ústí nad Orlicí: Ofts, 2000, 103 s. ROEDL, Bohumil. *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573 – 1727*. Ústí nad Labem: Albis International, 2004, 142 s.

ném protihabsburském odboji z let 1546 – 1547.³⁵ Např. královéhradecký výzkum prokázal, že tamní radní písaři zajišťovali na žádost panovníka koncipování i vyhotovování písemností, jejichž prostřednictvím byla řešena zvláště odúmrtiní agenda, která na rychtáře přešla. Připojená pečeť však patřila rychtářovi. Výhodou tak pro rychtáře pochopitelně bývalo, když sami dříve působili v městské kanceláři jako písaři, a byli tedy zběhlí v městském právu.³⁶

Požadavek po mapování *vývoje městského práva*, resp. příslušnosti měst k právním oblastem, je taktéž velmi naléhavý, a to zvláště do doby, než dochází k přijetí Koldínova Práva. Rekonstrukci jednotlivých právních oblastí je totiž např. možno chápat šíření inspiračních proudů při utváření nejstarších městských knih v Čechách a na Moravě.³⁷

Jedním z tradičních a současně velmi prospěšných výzkumů je sledování *personálního zajištění městských kanceláří a kompetenčních okruhů jednotlivých písařů, případně celých kancelářských oddělení*. Zvláště výsledky takovýchto sond mohou napomoci zpřesňování představy o vyspělosti příslušného městského prostředí. Funkční by mělo být proto zejména vytváření biogramů jednotlivých písařů, jejichž náležitým vyhodnocením je možno poodkrýt jejich stupeň vzdělanosti, soudobou praxi v sňatkové politice, jejich majetkovou situaci i systémem postupu v rámci městské společnosti.³⁸ Kupř. v českých královských městech byli přední radní písaři pravidelně členy poselstva zastupujícího zájmy příslušného města na zemském sněmu, kde se mohla královská města od pohusitské doby podílet na správě stavovského státu. Právě přední radní písaři byli též těmi, kteří zajišťovali v městském prostředí právní kontinuitu a předávali zkušenosti níže postavenému kancelářskému personálu. V případě výjimečných osobností shledáváme i vznik právních knih, soukromých svodů městského práva, které v městském prostředí sehrávaly od poloviny 14. století až do přijetí Koldínova Práva důležitou roli v utváření jednotlivých právních oblastí.³⁹ V nejednom případě jsou též městští písaři těmi, kdo zanechali svědectví o poměrech ve městě formou kronikářských záznamů.⁴⁰ V době předbělohorské shledáváme navíc řadu z nich mezi autory latinsky psaných děl či mezi

35 Naposledy komplexně: NOVOTNÝ, David. *Královští rychtáři ve východočeských zeměpanských městech v době předbělohorské*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012, 246 s.

36 VOJTÍŠKOVÁ, J. – ŠEBESTA, V. *Královéhradecké městské kanceláře...*, s. 301-308. K tématu též např.: BISINGEROVÁ, Marie. Úřad královského rychtáře v Kutné Hoře a jeho písemnosti. In: *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, 2007, roč. 61, č. 1-2, s. 81-86.

37 K tomu srov. zvl. s. 14-17. K právnímu pozadí a právním oblastem se vyjádřili zvláště: MENDEL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha: Nákl. České akademie věd a umění, 1938, 139 s. HAAS, Antonín. Právní oblasti českých měst. In: *Časopis společnosti přátel starožitností českých*, 1952, roč. 60, s. 15-24. HOFFMANN, František. K oblastem českých práv městských. In: *Studie o rukopisech* 14, 1975, s. 27-68.

38 Naposledy se k této problematice vyslovil na příkladu Starého Města pražského ve 14. století: MUSÍLEK, Martin. *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*. Praha: Václav Žák – Casablanca, 2015, s. 186-191; kde se autor vedle problematiky písařů soukromých osob příkladně věnuje i radním písařům a jejich kariéernímu vzestupu. K měšťanským elitám nejen v pražském prostředí souhrnně: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří (Eds.). *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*. Praha: Archiv Hlavního města Prahy, 2004, 394 s. Srov. též: JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. Nobilitovaný městský písař a jeho společenská prestiž. In: *Studia historica Brunensia*, 2013, roč. 60, s. 229-239.

39 Srov. zvláště: FLODR, Miroslav (Ed.). *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. Svazek I – III*. Brno: Archiv města Brna; Blok, 1990, 1992, 1993. JAN Z GELNHAUSENU. *Příručka práva městského. (Manipulus vel directorium iuris civilis)*. Ed. Miroslav Flodr. Brno: Maticе moravská, 2008, 402 s.

40 Např. v hradeckém prostředí vidíme tuto tradici již od 15. století, z něhož se dochovala tzv. hradecká větev Starých letopisů českých. Jak doložil nedávno realizovaný výzkum, v této tradici se zřejmě kontinuálně pokračovalo až do 2. poloviny 18. století, byť se od závěru 16. století pamětní záznamy zachycovaly do tištěného Historického kalendáře Daniela Adama z Veleslavína. (VOJTÍŠKOVÁ, Jana. *Královéhradecké narativní historiografické prameny ze závěru 16. a první poloviny 17. století (Rekonstrukce pramenné základny)*. In: *Studie o rukopisech* 46, 2016, s. 107-131.) K městským kronikářům se vyslovila např.: TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst z předbělohorského období: Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526 – 1620*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010, 295 s.

překladateli latinských děl do tehdejší humanistické češtiny.⁴¹ Obdobně jsou např. prospěšné sondy evidující výši a podobu odměn kancelářského personálu (písařů a ideálně v komparaci i dalších městských zaměstnanců), která koresponduje se stavem městského hospodaření a jeho případné specializace (chov dobytka či pěstování plodin v rámci městských dvorů, chov ryb v městských rybnících, dodávky dřeva z městských lesů apod.).⁴²

Již výše jsme vzpomenuli možnou *provázanost prvotních písařských postů s kancelářskými zařízeními některých institucí*. Specifická situace nastává u některých měst i v dalším vývoji. Např. ve středověké Kutné Hoře vidíme určitou provázanost horní správy s městskou.⁴³ Staroměstská kancelář plnila v době absence panovnícké moci za husitství roli centrální zemské kanceláře; proto se poté staroměstští přední písaři titulovali kancléři.⁴⁴ V Hradci Králové zastávali někteří radní písaři současně post písaře purkrabského soudu,⁴⁵ jenž byl soudní institucí pro specifické záležitosti nižší šlechty Hradeckého kraje a v systému feudálního soudnictví představoval zřejmou anomálii; všechny ostatní kraje totiž zajišťoval soud nejvyššího purkrabství, sídlící na Pražském hradě.⁴⁶ Otevřenou otázkou zůstává případná dočasná působnost vrchnostenských písařů v kancelářích poddanských měst (např. v případě onemocnění městského písaře). I tyto informace mohou být pro další výzkum (nejen) urbánního prostoru velmi cenné. Stranou pozornosti nelze ponechat ani *městské písaře soukromých osob*, neboť i takto koncipované výzkumy dokládají vyspělost příslušného městského prostředí a šíření znalostí o vedení úřední agendy, a to jak pro středověk, tak i pro raný novověk.⁴⁷

Je na místě též připomenout potřebu *filologicky orientovaných výzkumů*, které významnou měrou přispívají k poznání jazykové a národnostní situace v českém i moravském prostředí, a to napříč stoletími.⁴⁸ V této souvislosti též uvedme prospěšnost *edičního zpracování* nejvýznamnějších dochovaných pramenů, u nichž je předpokladem náležitosti edičního

41 Srov. zvláště: TRUHLÁŘ, Antonín – HRDINA, Karel – HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do počátku 17. století. Díl I – V*. Praha: Academia, 1966 – 1982.

42 Viz např.: EBELOVÁ, Ivana. Finanční zajištění městských písařů na příkladech kancelářů v Lounech, Žatci a Domažlicích v 16. a počátku 17. století. In: HLAVÁČEK, Ivan – EBELOVÁ, Ivana (Eds.). *Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara*. Praha: Karolinum, 1999, s. 47-52. VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Městští zaměstnanci zajišťující provoz obecního majetku. Případová studie z předbělohorského „Hradce nad Labem“. In: *SAP*, 2015, roč. 65, č. 2, s. 388-460; zde zvláště s. 402-405.

43 Srov. zvláště výše citované práce M. Bisingerové.

44 V základních souvislostech: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Období husitské. In: JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005, s. 82.

45 Srov. např.: VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Václav Plácel z Elbinku, významná osobnost renesančního Hradce Králové (Příspěvek dějinám purkrabství Hradeckého kraje). In: *Východočeské listy historické* 31, 2014, s. 41-63.

46 K tématu doposud nejpodrobněji: SCHULZ, Václav. *Soupis register soudu nejvyššího purkrabství pražského*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, 77 s.

47 K období středověku zvláště: PÁTKOVÁ, Hana. Soukromí měšťanští písaři v Praze ve 14. století. In: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*. Praha: Scriptorium, 2008, s. 63-67. MUSÍLEK, M. *Patroni, klienti, příbuzní...*, s. 186-191. Soukromí písaři jsou k závěru 14. století doloženi např. i v Hradci Králové. (VOJTÍŠKOVÁ, J. *Počátky (králové) hradecké městské diplomatické činnosti...*, s. 104).

48 Z dosavadní produkce připomeňme zejména: PROCHÁZKOVÁ, Eva. Národní jazyky v kanceláři Starého Města pražského v době předhusitské. In: *SAP*, 1978, roč. 28, č. 1, s. 18-65. HLAVÁČEK, Ivan. Jazyk v česko-moravských městských kancelářích v době předhusitské. In: *SAP*, 2013, roč. 63, č. 2, s. 235-302. MARTINÁK, Jana. Historiolingvistická analýza německých listin z 15. a 16. století vyhotovených v jihlavské písařské kanceláři. Příspěvek k rané nové horní němčině. In: *Jihlavský archivní občasník* 1, 2003 – 2004, s. 41-89. SPÁČILOVÁ, Libuše. Rechtsterminologie lateinischer Herkunft in frühneuhochochdeutschen Texten der Olmützer Stadtkanzlei. In: *Germanoslawica. Zeitschrift für germanoslawische Studien*, 2004, roč. 15, č. 2, s. 199-212. SPÁČILOVÁ, Libuše. Němčina v olomoucké městské kanceláři v 15. – 17. století. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 9(28)*. Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci 2000, s. 53-69.

zpřístupnění i zohlednění vývojového stupně jazyka, v němž je pramen zapsán.⁴⁹ V českém i moravském městském prostředí tak přidají v úvahu od poloviny 13. století až do závěru 15. století prameny latinské, které jsou však od 1. poloviny 14. století již doplňovány i prameny německy psanými a od konce 14. století, soustavněji však od 15. století prameny českými. Až do závěru předbělohorské doby jsou prameny většiny českých měst psány téměř výlučně česky. Naproti tomu některé významné moravské kanceláře i nadále používají zcela či částečně němčinu (např. Olomouc, Brno). Po zrovnoprávnění češtiny s němčinou na základě vydaného Obnoveného zřízení zemského (pro Čechy v roce 1627, pro Moravu v roce 1628) se posléze začínáme opět setkávat s německými prameny. Výlučným úředním jazykem se němčina stává až v roce 1784. K uvedenému dodejme, že zatímco německé prameny a do určité míry i latinské využívají při prepisu metodu transliterace,⁵⁰ česky psané písemnosti bývají editovány formou transkripce, jež se snaží zachytit zvukovou podobu jednotlivých slov prostřednictvím liter dnešní české abecedy. Specifický vývoj českého hláskového systému a pravopisné soustavy toto na rozdíl např. od němčiny umožňuje.⁵¹

Zvláštní pozornost si též zaslouží výzkum *radnic a vnitřní organizace jejich prostor*, neboť radnice je možno pojímat jako multifunkční prostory, uvnitř kterých se odehrávala celá řada rozmanitých více či méně důležitých forem komunikace. Vedle kostela proto náležela těmto budovám největší pozornost. Zvláště mapování počátků existence radních budov může přispět k rekonstrukci středověké kancelářské činnosti příslušného města. Využívat proto lze i závěry archeologických sond a umělecko-historických výzkumů, které mohou přinést řadu důležitých informací, jež mohou posunout hranici působnosti radnice ve městě.⁵² V raně novověkém písemném materiálu je též možno systematictěji sledovat zmínky o prostorách, které sloužily jako *úložiště (spisovny či archivy) úředních písemností*.⁵³ Tato problematika je zajímavá i s ohledem na skutečnost, že zvláště větší města zajišťovala některým menším městům či jednotlivcům úschovu jejich nejvýznamnějších listin.⁵⁴ Přínosným se může stát sledování *vnitřního vybavení interiéru*, kde lze získat řadu cenných informací z případně dochovaných finančních rejstříků zachycujících výdaje města, do nichž byly zapisovány i částky vyplácené za úpravu interiéru.⁵⁵ Kancelář si též musela dělat zásobu písafských pomůcek a psacích látek.

49 Zmínit je třeba jeden z hlavních úkolů projektu *Libri civitatis*, jímž je ediční zpracování nejvýznamnějších knih českého a moravského městského prostředí. Dosavadní svazky jsou zpřehledněny online: <<http://www.libricivitatistis.cz/index.php/cz/homepage/77-projekt/8-projekt-libri-civitatistis>>.

50 K latinským textům zvláště: VIDMANOVÁ, Anežka. K vydávání latinských textů české provenience ze 14. a 15. století. In: *Husitský tábor : sborník Muzea husitského revolučního hnutí 8*, 1985, s. 271-283.

51 Z platných pravidel je možno připomenout: DAŇHELKA, Jiří. Směrnice pro vydávání starších českých textů. In: *Husitský tábor : sborník Muzea husitského revolučního hnutí 8*, 1985, s. 285-301. ŠTŮVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátků 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2002, 117 s. K tomu též srov.: VOJTÍŠKOVÁ, Jana. *Cvičení z transkripce českých raně novověkých textů z let 1500 – 1620 (Hradec Králové)*. Hradec Králové : FF UHK, 2014, 44 s. K analýze jazykové situace ve 2. polovině 17. století a v 18. století srov. např.: VOJTÍŠKOVÁ, J. *Poválečná obroda...* (v tisku).

52 K radnicím, jež se v minulosti staly námětem řady odborných studií, naposledy souhrnně: FIŠERA, Zdeněk – KIBIC, Karel. *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*. I. díl. Praha : Libri, 2009, 384 s. FIŠERA, Zdeněk. *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*. II. díl. Praha : Libri, 2010, 480 s.

53 K této problematice naposledy souhrnně: SULITKOVÁ, Ludmila. *Městské archivy v českých zemích a současný stav bádání: úvodní stať*. In: SULITKOVÁ, Ludmila – JORDÁNKOVÁ, Hana – ČERVENÁ, Radana – ČERMÁKOVÁ, Jana (Eds.). *Městské archivy a městští archiváři*. Brno : Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2010, s. 13-24.

54 Srov. např.: VOJTÍŠKOVÁ, J. *Městští zaměstnanci...*, s. 421-422.

55 K tomu srov. např. dochovaná dobová vyobrazení, reprodukováná mj. In: PETRÁŇ, Josef (Red.). *Dějiny hmotné kultury II (2)*. Praha : Karolinum, 1997, s. 548-551; kde jsou zachyceny i exponáty ze Slovenska.

S nástupem papíru a zkoumáním dochovaných *fligránů* je možno mapovat spádovou oblast pro jeho nákup a zpřesnit dobu vzniku zkoumané písemnosti.⁵⁶

S písemnostmi vydanými městskými kanceláři a expedovanými za hranice města souvisí i téma meziměstské *komunikace*, resp. komunikace s institucemi i jednotlivci z oblasti zemských nebo zeměpanských úřadů a církevního, vrchnostenského či šlechtického prostředí. Klíčovými prameny se v tomto případě stávají registra, pomocné kancelářské knihy, které v případě dochovanosti poskytují pestrou mozaiku, v níž se více či méně zrcadlí jednotlivé kompetence městské rady, popř. i dalších orgánů městské správy.⁵⁷ Misivy bývaly pro svou poměrně platnost obvykle po určité době skartovány, a proto je jejich dochovanost spíše vzácná.⁵⁸ Specifické téma představuje výzkum *instituce městských poslů*, jejichž organizace byla vázána na příslušné město a nebyla koordinována s jinými poselskými službami.⁵⁹ S nástupem raného novověku lze již sledovat *vývoj státní pošty*, která si postupně začíná vytvářet v prostředí významnějších měst své pobočky (poštovní stanice). Výzkum nabývá na aktuálnosti zvláště s ohledem na skutečnost, že v 18. století jsou již některá zeměpanská nařízení distribuována prostřednictvím jejich spojů.⁶⁰ To už ale opět pozvolna opouštíme období raného novověku.

Torzovitost prameně základny

Jedním ze základních problémů, s nimiž je třeba se vyrovnat při výzkumu fungování městských kanceláří, je v případě českých a moravských měst v nejednom případě nedostatek dochovaných pramenů. Torzovitost tak není úskalím pouze pro medievisty, ale musí se s ním u řady měst vyrovnávat i historici raně novověkého období. Příkladnými se v tomto smyslu ukazují být naprosto torzovitě dochované královéhradecké úřední písemnosti městské provenience, které jsou roztroušeny v několika archivních institucích.⁶¹ Hradec Králové, jedno z nejstarších českých měst, zprvu královské, posléze přechodně a nakonec trvale královské věnné, přitom již od svých počátků náleželo mezi nejvýznamnější, nejlidnatější a hospodářsky nejrozvinutější.⁶² Z jeho středověké působnosti se však fyzicky dochovaly pouze fragmenty berního rejstříku z přelomu 14. a 15. století, kopiáře z roku cca 1406, Knihy městských počtů 1497, Počtů purkmistrů 1504, Rejstříku na prodej dřeva 1508 a Register luhů a luk v Loche-

56 V českém prostředí se filigranologii věnoval zvláště: ZUMAN, František. *České filigrány XVI. století*. In: *Památky archeologické (dále PA)*, 1922 – 1923, roč. 32, s. 277-286. ZUMAN, František. *České filigrány v XVII. století*. In: *PA*, 1926 – 1927, roč. 35, s. 441-464. Ze zahraničních prací je možno využít: BRIQUET, Charles-Moïse. *Les Filigranes*. Vol. I – IV. Genève: A. Jullien, 1907.

57 K písemné komunikaci ve středověkém městském prostředí srov. např.: MUSÍLEK, Martin. *Formy komunikace doby husitské. Listy pražských obcí proti odběhlým měšťanům aneb vysoká hra o velké majetky*. In: ČAPSKÝ, Martin a kol. *Komunikace ve středověkém prostředí*. Opava: Slezská univerzita, 2014, s. 151-162. *Meziměstské komunikace doby předbělohorské se věnovala: VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*. Praha: Scriptorium, 2011, 344 s.

58 Výjimečný soubor např. představuje dochovaná korespondence zasláná do královského města Kouřimi: SCHULZ, Václav (Ed.). *Listy do Kouřimě zasláné z let 1422 – 1513*. In: *Archiv český* 18, 1900, s. 401-571. SCHULZ, Václav (Ed.). *Listy do Kouřimě zasláné z let 1513 – 1525*. In: *Archiv český* 21, 1903, s. 1-185.

59 K tomu srov. zvláště: VOJTÍŠKOVÁ, Jana. *Instituce městských poslů v době předbělohorské*. In: *Královéhradecko* 4, 2007, s. 485-493.

60 Poslední syntézou pojednávající o vývoji českého poštovníctví je kniha, pojímaná též jako studijní text, pracovníků Poštovního muzea v Praze: GALUŠKA, Jan (Ed.). *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta, 2000, 193 s.

61 Zvláště Státní oblastní archiv (dále SOA) Zámorsk, Státní okresní archiv (dále SOkA) Hradec Králové, fond (dále f.) Archiv města Hradec Králové (dále AMHK). Archiv Národního muzea (dále ANM), Sběrka pergamenů; ANM, Topografická sbírka F, Hradec Králové.

62 Nejstarší období hradeckých dějin naposledy zpracoval: MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850*. Díl I/1. Hradec Králové: Nadace Historica, 1994, 184 s.

nicích 1519 – 1522.⁶³ Ani doba předbělohorská, jež je v českých dějinách vymezována léty 1526 – 1620, není zastoupena dostatečným množstvím pramenů: z bohaté královéhradecké úřední činnosti se tak např. dochovalo pouze 13 městských knih, které pocházejí z produkce tamních radních písařů.⁶⁴ Pro období středověku pak zcela prozatím postrádáme fyzické dochování písemností dalších diplomatických kategorií a dostatečné množství zmínek o písařském personálu a chodu kanceláře jako takové. Výsledný obraz je tak možno vytvářet jen z náhodně dochovaných zmínek.

Takováto torzovitost logicky svádí k izolovaným pramenným sondám, které zkoumají jednotlivě dochované prameny. K jejich skutečné historické hodnotě jsme však schopni se přiblížit až v souvislosti s komplexním studiem příslušné kancelářské praxe a při komparaci s dalšími kancelářskými prostředími. Zvláště v raných fázích (v českomoravském prostředí již od 13. století) je třeba *rekonstruovat působnost dalších vydavatelů*, kteří v městském obvodu působili. Např. v Hradci fungovaly od poloviny 13. století čtyři kláštery, u nichž byla v některých případech zaznamenána aktivní vydavatelská činnost, dále zeměpanský soud, který přežil zánik hradecké soustavy, jedné z raných forem organizace státní správy, a v letech 1308 – 1318 i dvůr královny-vdovy Elišky Rejčky, sídlící ve vnitřním městě na královském hradě. Postupně se emancipující měšťanstvo nemohlo být vůči těmto trendům imunní, a proto lze podpořit myšlenku o utváření zárodku městské kanceláře nejpozději na přelomu 13. a 14. století. Ukažme si ještě na příkladu Hradce Králové, jak je možno z útržkovitě dochovanými zmínkami pracovat a jak lze zapojit širší komparační materiál, abychom získali důležité informace využitelné k rekonstrukci městské kancelářské činnosti i vývoje městského prostředí jako takového. Využijme jako východisko hradeckou městskou listinu z roku 1329, dochovanou formou inzertu v zápisu v erekční knize pražského arcibiskupství, jež se dotýkala odkazu hradecké měšťanky Gerdrou dy Soffranin. Z textu listiny se mj. dovídáme: „(...) vnd so vil me wer dysen brief hat, daz den keyn brief noch der stat buech, noch keyn gelubde nicht brechn mak en nucze czu dem erstn seyne craft haben (...)“.⁶⁵ Z ukázky je patrné, že Hradečtí k roku 1329 znali instituci městských knih. Dokonce se dovídáme, že se jednalo o knihu, do níž mohly být zapisovány kšafy. Mohlo se však jednat o soudní knihu vedenou u hradeckého rychtářského soudu? Teprve podrobným výzkumem, který se opíral zvláště o znalosti vývoje městského práva a českého a moravského městského knihového systému a mj. doložil, že specializované knihy kšaftů vznikají až v průběhu 15. století, bylo možno dospět k názoru, že se v citovaném případě jednalo o knihu vedenou z iniciativy městské rady, která si v tomto případě nechala opsat znění kšaftu, protože obsahoval odkaz k oltáři sv. Vavřince. Tento závěr zvláště podpořilo dochované svědectví K. J. Bienera, autora analisticky koncipovaných hradeckých dějin, který k událostem roku 1411 přepsal specializovanou knihu testamentů, jež se bohužel do dnešních dnů nedochovala.⁶⁶ Bienerovo svědectví je o to cennější, že zná-

63 SOA Zámorsk, SOkA Hradec Králové, f. AMHK, Berní rejstřík 1398 – 1402 – 1403, inventární číslo (dále inv. č.) 290, kniha číslo (dále kn. č.) 1. ANM, Sběrka pergamenů Perg-A312, Fragment knihy privilegii města Hradce Králové [1406]; f. AMHK, Kniha městských počtů 1497, inv. č. 5146, kn. č. 3780. ANM, Topografická sbírka F, Hradec Králové, Počty purkmistrů 1504; f. AMHK, Rejstřík na prodej dřeva 1508, inv. č. 46, kart. č. 35. f. AMHK, Registra luhů a luk v Lochenicích 1519 – 1521, inv. č. 291a, kn. č. 2a. (Poslední jmenovaná kniha je na základě diplomatického rozboru v rámci rozličných výzkumů již citována jako Registra luhů a luk v Lochenicích 1519 – 1522).

64 K jejich diplomatické analýze srov.: VOJTÍŠKOVÁ, J. – ŠEBESTA, V. *Královéhradecké městské kanceláře...*, s. 180-255.

65 BOROVIČ, Klement (Ed.). *Libri erectionum Archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.* Liber IV. Praha : J. G. Calve, 1883, č. 856.

66 BIENER VON BIENENBERG, Karl Joseph. *Geschichte der Stadt Königgrätz*. Praha : Gerzabek, 1780, s. 248-257. Její edici zajistil: BĚLINA, Pavel. Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“). In: *Folia Historica Bohemica* 3, 1981, s. 77-102.

me jejího autora: byl jím radní písař Friedrich, který čerpal „aus dem alten Stadtbuche“,⁶⁷ „ex antiquo libro civitatis“,⁶⁸ nepochybně ze stejné knihy, o níž je zmínka v listině z roku 1329.

Chceme-li další důkazy, že vzpomínaná kniha z roku 1329 byla knihou radní, nikoli soudní,⁶⁹ je možno využít unikátně dochovanou novobydžovskou knihu svědomí z let 1311 – 1470 (tzv. Liber conscientiae).⁷⁰ Kniha je tvořena čtyřmi kvaterny o dvou rubrikách: do první se zaznamenávaly záležitosti civilního práva (smlouvy a převody nemovitostí), do druhé věci trestní. Forma zápisů již dosahuje vyspělosti, a je proto třeba uvažovat o převzetí vzoru od jinud, neboť město samotné mělo za sebou teprve několik let existence; vzniklo před rokem 1305 přenesením původní bydžovské osady na nové místo.⁷¹

Úroveň novobydžovských zápisů dává tušit, že ona vzorová kniha, kterou hledáme, již musela mít několikaletou tradici. Po komplexním zmapování podmínek pro rozvoj diplomatické činnosti v hradeckém prostředí se zdá jako velmi pravděpodobné, že se rozvinula u hradeckého rychtářského soudu, a to již kolem závěru 13. století, nejpozději však na samém počátku 14. století, kdy se Hradec již zcela zřetelně rýsuje jako jedno z nejvýznamnějších měst Českého království. Novobydžovská kniha by tak byla v kontextu českých zemí v podstatě náhodně dochovaným derivátem hradeckých poměrů. Připomeňme, že i přes nedochování zakládací listiny je nezpochybnitelné, že Hradec byl pro Nový Bydžov, jenž zaujímal po svém založení i postavení města vilikačního, vzorovým městem. Po vzniku hradecké stolice nižšího řádu někdy v průběhu první poloviny 14. století, nejpozději však před rokem 1350, spadali Novobydžovští k hradeckému soudu.⁷²

Je též obecně známo, že novobydžovská kniha představuje jinou vývojovou linii než kniha staroměstská, již měl podle údajů ve formulářové sbírce Tobiáše z Bechyně založit notář Jindřich: existovala-li tato kniha,⁷³ jednalo by se s ohledem na vývoj práva v pražské oblasti zřejmě o evidenční pomůcku, pomocnou kancelářskou knihu, jejíž záznamy ještě nemohly nahrazovat listinu.⁷⁴ Současně je třeba konstatovat, že v případě jejího založení se jednalo o akci vázanou na výjimečnou osobnost notáře Jindřicha, jež posléze nenašla pokračování a zjevně předběhla vývoj. V případě novobydžovském a snad i hradeckém sehrálo zásadní

67 BIENER VON BIENENBERG, K. J. *Geschichte...*, s. 247.

68 BIENER VON BIENENBERG, K. J. *Geschichte...*, s. 248.

69 K vývoji soudních knih srov. též: JANOUBEK, Bohumír. *Nejstarší zachovaná městská kniha českobudějovická a její význam historický i diplomatický*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy, 1950, 115 s. HLAVÁČEK, Ivan. *Nejstarší kniha města Českých Budějovic jako pramen k dějinám třídních bojů koncem 14. a poč. 15. stol.* In: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia*, 1956, roč. 1, č. 4, s. 22-25.

70 KAPRAS, Jan (Ed.). *Kniha svědomí města Nového Bydžova z let 1311 – 1470*. Praha: JUDr. Jan Kapras, 1907, 304 s.

71 VOJTÍŠKOVÁ, J. *Počátky (králové)hradecké městské diplomatické činnosti...*, s. 84.

72 VOJTÍŠKOVÁ, J. *Počátky (králové)hradecké městské diplomatické činnosti...*, s. 14. Připomeňme, že se v oblasti magdeburského práva, kam spadají zprvu i Nový Bydžov a Hradec Králové, vzácně dochovaly i další knihy tohoto typu. Uvedme dochovaní jičínské soudní knihy, která byla vedena od 60. let 14. století. Podle údajů na pergamenovém proužku, který posloužil na zhotovení desek knihy, Ferdinand Menčík, editor knihy, usuzoval nepochybně správně, že kniha měla předchůdkyni, jež se však nedochovala. (MENČÍK, Ferdinand (Ed.). *Soudní kniha města Jičína (od roku 1362 do roku 1407)*. Jičín: F. Menčík, 1898, s. IV–V. Jičín patřil pod právo nymburské, kde je k dispozici fragment soudní knihy z let 1363 – 1364. (DOLISTA, Karel. *Předhusitský Nymburk a jeho nejstarší kniha městského soudu*. In: *SAP*, 1976, roč. 26, č. 1, s. 139-202). K novobydžovskému typu je možno z regionu východních Čech přiřadit i knihu města České Třebové. Kniha, jež je zlomkem více než polovičním, zachycuje ve svém počátku přepisy z nějaké knihy starší a je tak obrazem dvou knih po sobě vedených. Počátek jejího vedení je kladen do let 1400 – 1403. Kniha velmi dobře ilustruje složitý proces emancipace městské rady: ve svém počátku se jedná o soudní knihu, posléze o smíšenou soudní knihu a nakonec o radní knihu. (RŮŽIČKA, Jindřich. *O knize města České Třebové z předhusitské doby*. In: *SAP*, 1954, roč. 4, č. 1, s. 102-140. Edici této knihy zpracoval: GILAR, Štěpán (Ed.). *Městská kniha České Třebové 1375 – 1488*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2000, 143 s.).

73 K tomu srov. pozn. 17.

74 S tímto souhlasí: NOVÝ, R. *Městská diplomatika...*, s. 160.

roli užívání magdeburského práva, jež počítalo s institucí městských knih. Nepochybně tady významně působily zahraniční vzory, v případě Hradecka pak nepochybně ze slezské oblasti. V tomto je třeba vidět počáteční rozdíly mezi oběma městskými právními oblastmi utvořivšími se na území Čech a Moravy, resp. mezi jejich nejprogresivnějšími představiteli. Tato diference se plně projevila na přelomu 13. a 14. století, kdy se právě v magdeburském okruhu objevuje s největší pravděpodobností v případě Hradce a na území Českého království snad i Litoměřic, jež by ovšem přebíraly vzor z Magdeburku,⁷⁵ vedení soudních záznamů u rychtářského soudu. S nástupem 14. století a zejména v jeho průběhu se tyto rozdíly začínají stírat, a to se zintenzivněním emancipačního procesu sboru přísazných přeměňujících se v městské rady a v této souvislosti s výskytem knih radních, jež mohou být již považovány za výsledek zejména domácího inspiračního proudu. Nejstarší dochovaná městská kniha Liber vetustissimus byla vedena z podnětu staroměstské rady od roku 1310.⁷⁶ Mezi původně radní knihy je tak možno zřejmě počítat i onu hradeckou, již vzpomíná listina z roku 1329.

I v dalších městech se podle jejich rozvoje postupně objevují knihy pamětní, jak bývají souhrnně tyto nejstarší dochované knihy nazývány. Je pro ně příznačné, že obsahují zápisy všeho druhu (převody nemovitostí, městské počty, pamětní záznamy, opisy privilegií atd.), a proto je označujeme jako smíšené: obsahují agendu jak radní, tak i záležitosti rychtářského soudu.⁷⁷ U vyspělejších měst jsou tyto knihy východiskem pro další rozvoj městského knihového systému.⁷⁸

Typologie středověkého a raně novověkého materiálu městské úřední proveniencce a zapojení pomocných věd historických

Výše nastíněná rekonstrukce se věnovala zvláště vedení městských knih a jejich diplomatickému rozboru.⁷⁹ Je však třeba upozornit, že je nezbytné věnovat náležitou pozornost i *písemnostem dalších diplomatických kategorií*, jež jsou také velmi torzovitě dochovány. Už v 50. letech 20. století vznikla z pera Jindřicha Šebánka a Sáší Duškové studie o počátcích listinného materiálu v českých a moravských městech.⁸⁰ O pár let později je následoval Ivan Krška, který svůj výzkum zaměřil na brněnskou městskou listinu z 1. poloviny 14. století.⁸¹ V dalším desetiletí publikoval své práce o středověkých listinách a listech Zdeněk Šimeček.⁸² Je otázkou dalšího výzkumu, aby se náležitým způsobem zkoumaly např. i jednotlivě dochované písemnosti městské proveniencce přijemeckého charakteru, jsou-li v archivním fondu určitého města dochovány, abychom si mohli vytvářet představu o vývojové linii městských

75 Jindřich Tomas přepokládá počátky městských knih v Litoměřicích po převzetí knižní podoby magdeburského práva v roce 1282. Je ovšem otázkou, zda „*tento čin dokládá výrazně zájem měšťanů na zápisech knižní povahy*“. (TOMAS, Jindřich. Liber Civitatis Litomericensis (1341) – 1562. In: KOCÁNOVÁ, Barbora – TOMAS, Jindřich a kol. *Městská kniha Litoměřic (1341) – 1562 v kontextu písemnosti městské kanceláře*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, 2006, s. 20).

76 PÁTKOVÁ, Hana – POŘÍZKA, Aleš – SMOLOVÁ, Věra (Eds.). *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310 – 1518*. Edice. Praha : Scriptorium, 2011, 638 s.

77 Kolem poloviny 14. století se ve smíšenou knihu přeměnila i staroměstská Liber vetustissimus.

78 O středověkých pamětních knihách pojednala naposledy velmi fundovaně: SULITKOVÁ, L. *Vývoj městských knih...*, s. 66-70.

79 Metodologicky cennou studií je: PRAŽÁK, Jiří. O metodě diplomatického studia městských knih. In: *Archivní časopis*, 1953, č. 3, s. 145-162, 205-227.

80 ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina doby přemyslovské. III. Listina měst a jejich obyvatel. In: *SAP* 6, 1956, s. 99-158.

81 KRŠKA, Ivan. Brněnská městská listina z první poloviny 14. století. In: *Brněnský archivní věstník*, 1958, č. 3, s. 40-56.

82 ŠIMEČEK, Zdeněk. Ke skladbě městských listin a listů ve 14. a 15. století. In: *JSH* 38, 1969, s. 130-144. ŠIMEČEK, Zdeněk. Rentovní listiny ve středověkých Vodňanech. In: *JSH* 29, 1960, s. 1-7.

písemností úřední provenience. Tento apel má své opodstatnění zvláště ve skutečnosti, že zprvu neexistovala žádná závazná pravidla pro vyhotovování písemností. Výsledná podoba tak byla otázkou postupného vývoje, založeného na předávání zkušeností v rámci příslušného kancelářského zařízení a na kontaktu s vyspělejšími kancelářskými prostředími. V českém a moravském prostředí proto např. není možné podceňovat roli domácích městských odvolacích soudních stolic vyššího i nižšího řádu, pod jejichž jurisdikci až do ledna roku 1548, tedy do vzniku apelačního soudu, spadala česká a moravská města.⁸³

S výše řečeným souvisí i vytváření *typologie středověkého a raně novověkého úředního materiálu a jeho definic*, neboť historik se potřebuje opřít i o kvalitní nomenklaturu. Je známou skutečností, že některé názvy úředních písemností, s nimiž se badatel setkává v archivních pomůckách, nemusejí odpovídat skutečnému obsahu příslušné archiválie. Pouze náležitá diplomatická analýza, ideálně provedená v rámci komplexního studia kancelářské praxe příslušného města, tak může tyto nedostatky odstranit a stanovit historickou hodnotu pramene.⁸⁴ Nelze se tedy omezovat na izolované diplomatické sondy do jednotlivých písemností, které by tak totiž mnohdy nutně dostaly podobu formální analýzy, ale vždy je třeba písemnosti chápat jako součást složitějšího systému, jehož poznání může přinést řadu informací o soudobé společnosti. Za zmínku stojí již realizované výzkumy, které *katalogovým způsobem* materiál utřídily a zpřístupnily. Vedle již vzpomínané publikace P. Raka je možno připomenout katalog brněnských finančních knih z pera Ludmily Sulitkové.⁸⁵

V souvislosti s diplomatickou analýzou pramenů připomeňme, že je též velmi záslužné zachycovat *soudobou diplomatickou terminologii* a interpretovat ji, neboť také v této oblasti má s ohledem na nejednotnost v dobovém označování úředních písemností zřejmě nejen česká městská diplomatika určité mezery. I tento aspekt výzkumu, jenž by zohledňoval soudobá lokální specifika, může badatelům velmi významně napomoci při pramenných sondách.⁸⁶

Vedle práce s dochovanými prameny je třeba si též klást zásadní otázku, které prameny se pro sledovanou dobu nedochovaly, a to s ohledem na potenciál a možnosti příslušného městského prostředí. Je proto samozřejmostí, že se výzkum zaměří i na *dějiny archivního fondu města* a zrekonstruuje události, které k torzovitosti materie přispěly. Např. v hradeckém případě došlo k nenávratným ztrátám v důsledku velkých požárů už v období 14. století. Velkou pohromu poté způsobilo ve 2. polovině 19. století rozhodnutí představitelů města, aby byly s ohledem na neutěšený stav registratury skartovány všechny písemnosti, které vznikly před rokem 1800 a netýkaly se právních záležitostí města jako celku a jeho jednotlivých obyvatel. Většina materiálu tak byla rozprodána k sešrotování v místní papírně, část se dostala do rukou místním kupcům, kteří používali písemnosti k balení zboží.⁸⁷

Stranou pozornosti by neměl zůstat ani *sfragistický výzkum*, neboť pečetě dochované na úředních písemnostech jsou mnohdy jediným pozůstatkem po městských pečetidlech, která byla pro každé město jejich významným soudobým atributem. I v tomto případě položil

83 K tomu např.: SULITKOVÁ, Ludmila. Pozdně středověké město a různé formy komunikace v praxi městského soudu. In: LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin a kol. *Středověké město ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 79-82.

84 Na příkladu Hradce Králové viz: VOJTÍŠKOVÁ, J. *Počátky (králové)hradecké městské diplomatické činnosti...*, s. 61-94.

85 RAK, P. *Správa města Kadaně...*, s. 15-74. SULITKOVÁ, Ludmila. *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343-1619. Katalog*. Svazek I-III. Knihy početní. Brno : Archiv města Brna, 1999, 2001, 2003.

86 K tomu zvláště: ČÁREK, J. – LŮŽEK, B. *Názvosloví městských knih...*, s. 452-477.

87 K problematice naposledy: VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Úvod. In: VOJTÍŠKOVÁ, Jana – ŠEBESTA, Vit. *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*. Ústí nad Orlicí; Hradec Králové : Ofis; FF UHK, 2013, s. 7-16.

českému a moravskému výzkumu základy V. Vojtíšek.⁸⁸ Svůj význam mají i *paleografické sondy*, které podrobnou analýzou mapují vývoj písma v písemnostech městské úřední proveniencie. Z takto cíleně koncipovaných sond je možno zmínit soustavný výzkum Hany Pátkové, která se zaměřuje zvláště na písmo 15. století.⁸⁹ Systematický výzkum v prostředí olomoucké kanceláře realizoval B. Kaňák.⁹⁰ Realizovat lze ovšem i další dílčí sondy (např. v oblasti *chronologie* či *heraldiky*) a zabývat se dalšími dílčími tématy. Podstatné ovšem je, aby bylo snahou studovat prostředí městských kanceláří ve vzájemné tematické provázanosti a komparovat získané údaje s dalšími městskými kancelářskými zařízeními, u nichž už byl výzkum realizován.

Závěr

Předkládaná studie si vytkla za cíl na příkladu Čech a Moravy stanovit základní témata a význam komplexního výzkumu městských kanceláří, aby se získané poznatky mohly stát podkladem pro další studium urbánních dějin. I přes nepochybnou náročnost, která je na badatele takto zaměřených výzkumů kladena, prokázala např. rekonstrukce (králové) hradecké městské kancelářské činnosti do roku 1620, že i přes velkou torzovitost materie je možno dospět ke zcela zásadním poznáním o vývoji českého městského prostředí, a to zvláště díky překonání formálního diplomatického rozboru a izolovaných pramenných sond a díky využití poznatků řady historických disciplín. Nepochybnou výhodou je též sledování delšího časového úseku vývoje příslušné kanceláře, které může snáze rozkrýt progresi či regresi jednotlivých měst, která v Čechách a na Moravě ani v období raného novověku ještě netvořila homogenní celek, a to ani v případě královských měst. Tato určitá individuálnost je příznačná i pro oblast městských kanceláří, jejichž organizační struktura i způsob vedení písemností odráží význam a emancipaci příslušného městského prostředí a rámcově i počet jeho obyvatel. Teprve reformní zásahy Marie Terezie a zvláště pak Josefa II. vytvářejí nové podmínky pro rozvoj městské kancelářské praxe a pro její unifikaci, jež vyplývala z nové systematiky a třídění českých i moravských měst.⁹¹

SEZNAM ARCHIVNÍCH FONDŮ

Státní oblastní archiv Zámorsk, Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Archiv města Hradec Králové, Berní rejstřík 1398–1402–1403.

Archiv Národního muzea, Sběrka pergamenu Perg-A312, Fragment knihy privilegií města Hradce Králové [1406]; Topografická sbírka F, Hradec Králové, Počty purkmistrů 1504.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha : Academia, 1985, 122 s.

BĚLINA, Pavel. Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“). In: *Folia Historica Bohemica* 3, 1981, s. 77–102.

BIENER VON BIENENBERG, Karl Joseph. *Geschichte der Stadt Königgrätz*. Prag : Gerzabek, 1780, 447 s.

88 PŘIBYL, Alois. *Znaky a pečeti středočeských měst*. Praha : Středočeské nakladatelství, 1975, 275 s. LIŠKA, Karel. *Sběrka komunálních znaků, pečeti a razítek I – IV*. Brno : Ivo Separát, 2012 – 2014.

89 PÁTKOVÁ, Hana. *Album pozdně středověkého písma*. Svazek 1 – 12. Praha : Scriptorium, 2002 – 2013.

90 KAŇÁK, Bohdan. Německá novogotická polokurzíva (kanzlei) olomoucké městské kanceláře. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 8 (27), 1999, s. 45–87.

91 Studie je výstupem Specifického výzkumu 2016 Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové „Česká společnost v pozdním středověku a v době předbělohorské“.

- BISINGEROVÁ, Marie. Osmisoudcovský úřad v Kutné Hoře. In: *Středočeský sborník historický 34*, 2008, s. 37-46.
- BISINGEROVÁ, Marie. Úřad královského rychtáře v Kutné Hoře a jeho písemnosti. In: *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, 2007, roč. 61, č. 1-2, s. 81-86.
- BOROVÝ, Klement (Ed.). *Libri erectionum Archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber IV*. Praha : J. G. Calve, 1883, 489 s.
- BRICHOVÁ, Jaroslava. *Kancelář Starého Města pražského za Lucemburků, Jana a Karla IV. od 20. let*. [diplomová práce]. Praha : Univerzita Karlova, 1977.
- BRIQUET, Charles-Moïse. *Les Filigranes*. Vol. I – IV. Genève : A. Jullien, 1907.
- ČÁREK, Jiří et al. *Městské a jiné úřední knihy Archivu hlavního města Prahy*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra, 1956, 223 s.
- ČÁREK, Jiří – LŮŽEK, Bořivoj. Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách. In: *Sborník archivních prací*, 1968, roč. 18, č. 2, s. 452-477.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O středověkém radním zřízení v královských městech moravských. In: *Časopis Matice moravské 29*, 1905, s. 97-133.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských. In: *Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy I/2*, 1920, s. 124-389.
- ČESÁKOVÁ, Markéta. *Rychtářské manuály města Náchoda 1603 – 1636*. [diplomová práce]. Praha : Univerzita Karlova, 2010.
- ČESÁKOVÁ, Markéta. *Rychtářské manuály města Náchoda : Prameny k dějinám náhodské městské správy 1. poloviny 17. století*. Praha : Karolinum, 2013, 344 s.
- ČORNEJOVÁ, Ivana (Ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy II. (1622 – 1802)*. Praha : Karolinum, 1995, 285 s.
- ČOUPEK, Lukáš. Novověká kancelář města Uherské Hradiště do roku 1786. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university: Řada historická (C)*, 2003, roč. 52, č. 50, s. 149-159.
- DAŇHELKA, Jiří. Směrnice pro vydávání starších českých textů. In: *Husitský tábor : sborník Muzea husitského revolučního hnutí 8*, 1985, s. 285-301.
- DOLISTA, Karel. Předhusitský Nymburk a jeho nejstarší kniha městského soudu. In: *Sborník archivních prací*, 1976, roč. 26, č. 1, s. 139-202.
- DOUŠA, Jaroslav. Seznamy staroměstských konšelů z let 1547 – 1650. In: *Pražský sborník historický 14*, 1981, s. 65-119.
- DOUŠA, Jaroslav. Staroměstští konšelé v jiných funkcích městské samosprávy v letech 1571 – 1602 a 1630 – 1650. In: *Documenta Pragensia 15*, 1997, s. 43-74.
- DUŠKOVÁ, Sáša. Účast měst a jejich obyvatel na diplomatické činnosti. In: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica, 1. Z pomocných věd historických 10*, 1992, s. 67-70.
- DVOŘÁK, Miloš. Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623. In: *Sborník archivních prací*, 1982, roč. 32, č. 1, s. 170-224.
- ŘURČANSKÝ, Marek. *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*. Praha : Karolinum, 2015, 411 s.
- EBELOVÁ, Ivana. Finanční zajištění městských písařů na příkladech kanceláří v Lounech, Žateci a Domažlicích v 16. a počátku 17. století. In: HLAVÁČEK, Ivan – EBELOVÁ, Ivana (Eds.). *Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara*. Praha : Karolinum, 1999, s. 47-52.
- FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří. *Pražské městské elity středověku a raného novověku : Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*. Praha : Archiv Hlavního města Prahy, 2004, 394 s.
- FIALOVÁ, Eva. Formulářová sbírka s písemnostmi pražských měst v třeboňském rukopise sign. C 5. Příspěvek k diplomatice Nového Města pražského na počátku 15. století. In: *Sborník archivních prací*, 1986, roč. 36, č. 2, s. 475-545.
- FIŠERA, Zdeněk. *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*. II. díl. Praha : Libri, 2010, 480 s.
- FIŠERA, Zdeněk – KIBIC, Karel. *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*. I. díl. Praha : Libri, 2009, 384 s.
- FLODR, Miroslav (Ed.). *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*. Svazek I – III. Brno : Archiv města Brna; Blok, 1990, 1992, 1993.
- GALUŠKA, Jan (Ed.). *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha : Česká pošta, 2000, 193 s.

- GILAR, Štěpán (Ed.). *Městská kniha České Třebové 1375 – 1488*. Ústí nad Orlicí : Oftis, 2000, 143 s.
- GRULKOWSKI, Marcin. Nejstarší městské knihy hlavního města Gdaňsku na základě systému kanceláří hanzovních měst ve 14. a 15. století. In: SULITKOVÁ, Ludmila (Ed.). *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústí nad Labem : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2010, s. 67-91.
- HAAS, Antonín. Právní oblasti českých měst. In: *Časopis společnosti přátel starožitností českých*, 1952, roč. 60, s. 15-24.
- HLAVÁČEK, Ivan. Jazyk v česko-moravských městských kancelářích v době předhusitské. In: *Sborník archivních prací*, 2013, roč. 63, č. 2, s. 235-302.
- HLAVÁČEK, Ivan. Nejstarší kniha města Českých Budějovic jako pramen k dějinám třídních bojů koncem 14. a poč. 15. stol. In: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia*, 1956, roč. 1, č. 4, s. 22-25.
- HLAVÁČEK, Ivan. Pražské kanceláře a kancelář dvorská v pozdním středověku (Několik marginálií). In: *800 let pražské samosprávy. Documenta Pragensia 21*, 2002, s. 29-38.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Městská správa. In: JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 202-228.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Období husitské. In: JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 75-84.
- HOFFMANN, František. K oblastem českých práv městských. In: *Studie o rukopisech 14*, 1975, s. 27-67.
- HOFFMANN, František. Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století. In: *Sborník archivních prací*, 2007, roč. 57, č. 2, s. 451-573.
- HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 713 s.
- HOLEC, František. Poříční právo na Novém Městě pražském : Příspěvek k dějinám městské správy 16. – 18. století. In: *Právněhistorické studie 14*, 1969, s. 181-199.
- HUBÁČKOVÁ, Ivana. Městská kancelář ve Znojmě v první třetině 15. století. In: *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě. Znojmo : Státní okresní archiv ve Znojmě*, 2002, s. 10-23.
- JAN Z GELNHAUSENU. *Příručka práva městského. (Manipulus vel directorium iuris civilis)*. Ed. Miroslav Flodr. Brno : Maticе moravská, 2008, 402 s.
- JANOUSEK, Bohumír. *Nejstarší zachovaná městská kniha českobudějovická a její význam historický i diplomatický*. Praha : Filozofická fakulta University Karlovy, 1950, 115 s.
- JÍŠOVÁ, Kateřina. Novoměstský písař Prokop. In: DOLEŽALOVÁ, Eva – SOMMER, Petr (Eds.). *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2016, s. 538-544.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. Brněnská městská kancelář v předbělohorském období (Prosopografická a diplomatická studie). In: *Sborník archivních prací*, 2007, roč. 45, č. 2, s. 291-510.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. Nobilitovaný městský písař a jeho společenská prestiž. In: *Studia historica Brunensia*, 2013, roč. 60, č. 1-2, s. 229-239.
- KANÁK, Bohdan. Německá novogotická polokurzíva (kanzlei) olomoucké městské kanceláře. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 8 (27)*, 1999, s. 45-87.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie. Kutnohorské radní knihy z let 1462 – 1527 a městská správa v tomto období. In: *Sborník archivních prací*, 1973, roč. 23, č. 1, s. 106-155.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie – VANĚK, Lubomír. *Kutnohorští městští písaři 15. – 16. století (písaři městských knih)*. Kutná Hora : Okresní archiv, 1984, 90 s.
- KAPRAS, Jan (Ed.). *Kniha svědomí města Nového Bydžova z let 1311 – 1470*. Praha : JUDr. Jan Kapras, 1907, 304 s.
- KATZEROWSKÝ, Wenzel (Ed.). Ein Formelbuch des XIV. Jhts. In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 29*, 1891, s. 1-30.
- KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha : Karolinum, 1998, 348 s.

- KŘESADLO, Karel. *Městské knihy, kancelář a správa ve Slaném v polovině 16. století*. [diplomová práce]. Praha : Univerzita Karlova, 1969.
- KOLOMÝ, Jan – SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie – BORKOVCOVÁ, Marie (Eds.). *Radnice a dějiny městské správy v Lanškrouně*. Lanškroun : Městské muzeum, 1996, 96 s.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav. Šestipanské úřady v Starém a Novém městě Pražském do r. 1547 a jejich knihy. In: *Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy*, 1930, roč. 6, s. 149-264.
- KRŠKA, Ivan. Brněnská městská listina z první poloviny 14. století. In: *Brněnský archivní věstník* 3, 1958, s. 40-56.
- LEHOTSKÁ, Darina. Vývoj bratislavskéj mestskej kancelárie do roku 1526. In: *Historické štúdie: ročenka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied* 4, 1958, s. 222-274.
- LIŠKA, Karel. *Sbírka komunálních znaků, pečeti a razítek I – IV*. Brno : Ivo Separát, 2012 – 2014.
- ŁOSOWSKI, Janusz. *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*. Lublin : Wyd. Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, 2004, 444 s.
- MACEK, Josef. *Jagellonský věk. Díl 3. Města*. Praha : Academia, 1998, 599 s. MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie. Konišské právo v Plzni v 1. polovině 18. století. Rozbor pramene. In: *Minulosti Západočeského kraje* 39, 2004, s. 115-155.
- MAREŠ, František (Ed.). *Prokopa písaře Nového města Pražského Praxis cancellariae*. Praha : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908, 169 s.
- MAREŠ, František (Ed.). *Prokopa písaře Novoměstského česká „ars dictandi“*. Praha : Česká akademie, 1900, 42 s.
- MAREŠ, Jan. Kancelář a písaři města Loun v předhusitské době. I. In: *Ústecký sborník historický* 1, 2003, s. 117-143.
- MARTINÁK, Jana. Historiolingvistická analýza německých listin z 15. a 16. století vyhotovených v jihlavské písařské kanceláři. Příspěvek k rané nové horní němčině. In: *Jihlavský archivní občasník* 1, 2003 – 2004, s. 41-89.
- MARTÍNEK, Zdeněk. Měšťan – duchovní – úředník. Služba a povolání (1). Profesionalizace úřednictva a kancelář města Pelhřimova v 18. století. In: HOJDA, Zdeněk – PÁTKOVÁ, Hana (Eds.). *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Praha : Univerzita Karlova, 2008, s. 345-366.
- MARÍK, Antonín. Správa města, písaři a archiv Karlových Varů. In: *Sborník archivních prací*, 1998, roč. 48, č. 1, s. 105-187.
- MENČÍK, Ferdinand (Ed.). *Soudní kniha města Jičína (od roku 1362 do roku 1407)*. Jičín : F. Menčík, 1898, 388 s.
- MENDELOVÁ, Jaroslava. Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do r. 1637. In: *Pražský sborník historický* 17, 1984, s. 90-104.
- MENDELOVÁ, Jaroslava. Rada Nového Města pražského v letech 1600 – 1650. In: *Documenta Pragensia* 7, 1987, s. 340-355.
- MENDL, Bedřich. *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1938, 139 s.
- MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové do roku 1850*. Díl I/1. Hradec Králové : Nadace Historica, 1994, 184 s.
- MUSÍLEK, Martin. Formy komunikace doby husitské. Listy pražských obcí proti odběhlým měšťanům aneb vysoká hra o velké majetky. In: ČAPSKÝ, Martin a kol. *Komunikace ve středověkém prostředí*. Opava : Slezská univerzita, 2014, s. 151-162.
- MUSÍLEK, Martin. *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*. Praha : Václav Žák – Casablanca, 2015, 358 s.
- MUŽÍK, Petr. Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a 17. století. In: *Sborník archivních prací*, 1977, roč. 27, č. 1, s. 53-109.
- NOVÁK, Jan Bedřich (Ed.). *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279 – 1290)*. Praha : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903, 294 s.
- NOVOTNÝ, David. *Královští rychtáři ve východočeských zeměpanských městech v době předbělohorské*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 246 s.

- NOVOTNÝ, Jaroslav. *Zdanění českých měst podle katastru z r. 1654 – 1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*. Praha : Státní úřad statistický, 1929, 124 s.
- NOVÝ, Rostislav et al. *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1963, 207 s.
- NOVÝ, Rostislav. Pisemnosti městské správy v l. 1310 – 1526. In: ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdenka (Eds.). *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 160-176.
- NUHLÍČEK, Josef. *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských až do husitské revoluce*. Praha : Scriptorium, 2011, 392 s.
- PAŘEZ, Jan. Lounská městská kancelář a její diplomatika v letech 1418 – 1442. In: *Sborník Okresního archivu v Lounech 5*, 1992, s. 3-34.
- PÁTKOVÁ, Hana. *Album pozdně středověkého písma*. Svazek 1–12. Praha : Scriptorium, 2002 – 2013.
- PÁTKOVÁ, Hana. Soukromí měšťanští písaři v Praze ve 14. století. In: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*. Praha : Scriptorium, 2008, s. 63-67.
- PÁTKOVÁ, Hana – POŘÍZKA, Aleš – SMOLOVÁ, Věra (Eds.). *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310 – 1518. Edice*. Praha : Scriptorium, 2011, 638 s.
- PAVLICOVÁ, Silva. Prokop, písař Nového Města pražského. In: *Nové Město pražské ve 14. – 20. století*. Praha : Scriptorium, 1998, s. 135-143.
- PAVLICOVÁ, Silvia. Úřad mostu pražského a jeho nejstarší písemný doklad. In: *Město a voda. Praha, město u vody. Documenta Pragensia 24*, 2005, s. 243-249.
- PETR, Stanislav. *Městská kancelář a správa v Kolíně v 1. pol. 16. století*. [diplomová práce]. Praha : Univerzita Karlova, 1978.
- PETRÁŇ, Josef (Ed.). *Dějiny hmotné kultury II (2)*. Praha : Karolinum, 1997, 1003 s.
- PRAŽÁK, Jiří. O metodě diplomatického studia městských knih. In: *Archivní časopis*, 1953, č. 3, s. 205-227.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva. Národní jazyky v kanceláři Starého Města pražského v době předhusitské. In: *Sborník archivních prací*, 1978, roč. 28, č. 1, s. 18-65.
- PŘIBYL, Alois. *Znaky a pečete středočeských měst*. Praha : Středočeské nakladatelství, 1975, 275 s.
- PSÍK, Richard. Formulářové sbírky a jejich zpřístupnění. In: KRAFL, Pavel (Ed.). *Almanach medievisty editora*. Praha : Historický ústav, 2011, s. 81-88.
- RAK, Petr. *Správa města Kadaně v letech 1465 – 1620*. Ústí nad Labem; Praha : Scriptorium 2014, 352 s.
- RICHTEROVÁ, Alena. Několik příspěvků k problematice činnosti a produkce kanceláře Starého Města pražského v letech 1397 – 1419. In: *Sborník archivních prací*, 1984, roč. 34, č. 2, s. 351-438.
- ROEDL, Bohumil. *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573 – 1727*. Ústí nad Labem : Státní oblastní archiv v Litoměřicích; Státní okresní archiv v Lounech, 2004, 142 s.
- RŮŽIČKA, Jindřich. O knize města České Třebové z předhusitské doby. In: *Sborník archivních prací*, 1954, roč. 4, č. 1, s. 102-140.
- SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie. Kyšperk. *Dějiny městské správy v Kyšperku*. Ústí nad Orlicí : Oftis, 2000, 103 s.
- SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie. *Ústecká radnice a městské dějiny (Od feudalismu k novodobé společnosti)*. Ústí nad Orlicí : Oftis, 1998, 122 s.
- SEMOTANOVÁ, Eva – CATHAML, Jiří a kol. *Akademický atlas českých dějin*. Praha : Academia, 2014, 590 s.
- SCHLESINGER, Ludwig (Ed.). *Zwei Formelbücher des XIV. Jahrhunderts aus Böhmen*. In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 29*, 1889, s. 1-35.
- SCHULZ, Václav (Ed.). Listy do Kouřimě zaslané z let 1422 – 1513. In: *Archiv český 18*, 1900, s. 401-571.
- SCHULZ, Václav (Ed.). Listy do Kouřimě zaslané z let 1513 – 1525. In: *Archiv český 21*, 1903, s. 1-185.
- SCHULZ, Václav. *Soupis register soudu nejvyššího purkrabství pražského*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, 77 s.

- SCHWARZ, František. Bílovecké městské knihy 16. a 17. století – jejich obsah, jazyk a význam. In: *650 let města Bílovice*. Nový Jičín – Bílovec : Okresní vlastivědný ústav v Novém Jičíně a městský národní výbor v Bílovci, 1971, s. 21-38.
- SPÁČIL, Vladimír. *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. Olomouc : Státní okresní archiv v Olomouci, 2001, 415 s.
- SPÁČILOVÁ, Libuše. Němčina v olomoucké městské kanceláři v 15. – 17. století. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 9 (28)*, 2000, s. 53-69.
- SPÁČILOVÁ, Libuše. Rechtsterminologie lateinischer Herkunft in frühneuhochdeutschen Texten der Olmützer Stadtkanzlei. In: *Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slawische Studien*, 2004, roč. 15, č. 2, s. 199-212.
- SULITKOVÁ, Ludmila. Diplomatická produkce raně novověkého královského města Brna. In: *Brno v minulosti a dnes*, 2005, roč. 18, s. 101-117.
- SULITKOVÁ, Ludmila. *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343 – 1619. Katalog. Svazek I – III. Knihy početní*. Brno : Archiv města Brna, 1999, 2001, 2003.
- SULITKOVÁ, Ludmila. Městské archivy v českých zemích a současný stav bádání: úvodní stat. In: SULITKOVÁ, Ludmila – JORDÁNKOVÁ, Hana – ČERVENÁ, Radana – ČERMÁKOVÁ, Jana (Eds.). *Městské archivy a městští archiváři*. Brno : Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2010, s. 13-24.
- SULITKOVÁ, Ludmila. Pozdně středověké město a různé formy komunikace v praxi městského soudu. In: LUKAČKA, Ján. – ŠTEFÁNIK, Martin a kol. *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 79-82.
- SULITKOVÁ, Ludmila. *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*. Praha; Brno : Archiv Akademie věd ČR; Archiv města Brna, 2004, 259 s.
- SVATOŠ, Michal (Ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy I. (1347/48–1622)*. Praha : Karolinum, 1995, 322 s.
- ŠEBÁNEK, Jindřich. *Desetipanský úřad Starého města pražského a jeho knihy*. Praha : Nákladem obce pražské, 1926, 163 s.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina doby přemyslovské (Listina měst a jejich obyvatel). In: *Sborník archivních prací*, 1956, roč. 6, č. 2, s. 99-160.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina v době přemyslovské. In: ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdenka (Eds.). *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 83-108.
- ŠEBESTA, Vít. *Královéhradecká městská kancelář v době třicetileté války*. [diplomová práce]. Hradec Králové : Univerzity Hradec Králové, 2016.
- ŠIMEČEK, Zdeněk. Ke skladbě městských listin a listů ve 14. a 15. století. In: *Jihočeský sborník historický 38*, 1969, s. 130-144.
- ŠIMEČEK, Zdeněk. Rentovní listiny ve středověkých Vodňanech. In: *Jihočeský sborník historický 29*, 1960, s. 1-7.
- ŠIMEČEK, Zdeněk. Vznik a vývoj úřadu městského notáře v Českých Budějovicích. In: *Jihočeský sborník historický 36*, 1967, s. 61-70, 130-140, 175-189.
- ŠTOVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátků 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 2002, 118 s.
- TADRA, Ferdinand (Ed.). Summa Gebhardi. In: *Archiv für österreichische Geschichte 63*, 1882, s. 305-594.
- TANDECKI, Janusz Stefan. *Średniowieczne księgi wielkich miast pruskich jako źródła historyczne i zabytki kultury mieszczańskiej: organizacja władz, zachowane archiwalia, działalność kancelarii*. Warszawa; Toruń : Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1990, 273 s.
- TEJČEK, Michal. Dva neznámé listy městům Cheb a Klatovy z počátku 14. století. Úvod k zlomku neznámého pražského formuláře. In: *Západočeské archivy*, 2013, s. 33-47.
- TOMAS, Jindřich. Liber Civitatis Litomericensis (1341) – 1562. In: KOCÁNOVÁ, Barbora – TOMAS, Jindřich a kol. *Městská kniha Litoměřic (1341) – 1562 v kontextu písemnosti městské kanceláře*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, 2006, s. 9-32.
- TOŠNEROVÁ, Marie. *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526 – 1620*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010, 295 s.

- TRUHLÁŘ, Antonín – HRDINA, Karel – HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do počátku 17. století. Díl I – V. Praha, 1898 – 1916.* Praha : Academia, 1966 – 1982.
- UHLÍŘ, Zdeněk. Prokop Písař : úředník, nebo intelektuál? In: *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848.* Praha : Scriptorium, 2008, s. 69-78.
- UHLÍŘ, Zdeněk. Prokopa Písaře „Liber de arte Moriendi“. In: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy 30,* 1990, s. 25-40.
- VIDMANOVÁ, Anežka. K vydávání latinských textů české provenience ze 14. a 15. století. In: *Husitský tábor : sborník Muzea husitského revolučního hnutí 8,* 1985, s. 271-283.
- VOJTÍŠEK, Václav. Manuály radní Nového Města pražského z let 1548 – 1553 a jejich písaři (Příspěvek k vývoji městských knih pražských). In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií.* Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 11-51.
- VOJTÍŠEK, Václav. K počátkům městských knih pražských. In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií.* Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 229-239.
- VOJTÍŠEK, Václav. O nejstarších českých městských knihách, pražské a novobydžovské. In: *Od pravěku k dnešku : sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. I.* Praha : Historický klub, 1930, s. 189-214.
- VOJTÍŠEK, Václav. O nejstarších knihách města Kolína nad Labem. In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií.* Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 11-51.
- VOJTÍŠEK, Václav. O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých. In: *Zprávy památkového sboru hlavního města Prahy VIII,* 1928, s. 1-255.
- VOJTÍŠEK, Václav. O studiu městských knih českých. In: FIALA, Zdeněk (Ed.). *Výbor rozprav a studií.* Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 52-85.
- VOJTÍŠEK, Václav. Soud a rada v královských městech českých. In: *Sborník věd právních a státních 21,* 1921, s. 40-82.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. *Cvičení z transkripce českých raně novověkých textů z let 1500 – 1620 (Hradec Králové).* Hradec Králové : Filozofická Fakulta Univerzita Hradec Králové, 2014, 44 s.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Instituce městských poslů v době předbělohorské. In: *Královéhradecko 4,* 2007, s. 485-493.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Královéhradecké narativní historiografické prameny ze závěru 16. a první poloviny 17. století (Rekonstrukce pramenné základny). In: *Studie o rukopisech 46,* 2016, s. 107-131.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Město v době tereziánských a josefínských reforem (1740 – 1790). In: EBELOVÁ, Ivana (Ed.). *Hradec Králové.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, (v tisku).
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Městští zaměstnanci zajišťující provoz obecního majetku. Případová studie z předbělohorského „Hradce nad Labem“. In: *Sborník archivních prací,* 2015, roč. 65, č. 2, s. 388-460.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětiměstí.* Praha : Scriptorium, 2011, 344 s.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Počátky (králové)hradecké městské diplomatické činnosti a její středověký vývoj. In: VOJTÍŠKOVÁ, Jana – ŠEBESTA, Vít. *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620.* Ústí nad Orlicí; Hradec Králové : Oftis; FF UHK, 2013, s. 83-93.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Poválečná obroda : konsolidace městských poměrů a utváření nových církevních struktur (1649 – 1740). In: EBELOVÁ, Ivana (Ed.). *Hradec Králové.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, (v tisku).
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Václav Plácel z Elbinku, významná osobnost renesančního Hradce Králové (Příspěvek dějinám purkrabství Hradeckého kraje). In: *Východočeské listy historické 31,* 2014, s. 41-63.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana. Ve víru třicetileté války (1618 – 1648). In: EBELOVÁ, Ivana (Ed.). *Hradec Králové.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, (v tisku).
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana – Šebesta, Vít. *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620.* Ústí nad Orlicí; Hradec Králové : Oftis; FF UHK, 2013, 368 s.
- WASKA, Karel. Knihy předmagistrátního období v registraturách malých měst na příkladu Úterý. In: *Inter laurum et olivam.* Praha : Karolinum, 2007, s. 113-121.

WASKOVÁ, Marie. *Liber memorabilium Starého Města pražského z let 1631 – 1648 (1656) : příspěvek k praxi kanceláře Starého Města pražského v 17. století*. [diplomová práce]. Praha : Univerzita Karlova, 2006.

WASKOVÁ, Marie. *Liber memorabilium Starého Města pražského z let 1631 – 1648 (1656)*.

V kontextu soudobých pražských knih pamětních. In: *Sborník archivních prací*, 2007, č. 57, č. 2, s. 574-706.

WYROZUMSKA, Božena. *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*. Kraków : Uniwersytet Jagielloński, 1995, 128 s.

ZUMAN, František. České filigrány XVI. století. In: *Památky archeologické* 33, 1922 – 1923, s. 277-286.

ZUMAN, František. České filigrány v XVII. století. In: *Památky archeologické* 35, 1926 – 1927, s. 441-464.